

Сөзлүк

А

Адалатлы – Худай хемише адалатлы. Ол элмыдама догры иш эдйэр ве хемише оңат карарлары чыкарыр. Мукаддес Китаба лайыктыкта, Худай хер бир адама, улы болсун, кичи болсун, бай я-да гарып, пархы ёк – хеммелере адалатлы гарамаклыгы үндейёр. Ол Ёз халкына шейле дийёр:

«Ягшылык этмеги өвренин,
адалаты агтарың,
эзёт чекйёни халас эдин,
етими гораң,
дул хатына арка дуруң»
(Иша 1:17).

Казыларың, юрт баштутанларының, дини ёлбашчыларың халкың үстүнден хөкүм сүрйёндиклери үчин, Худай олардан адалатлы карарлары чыкармагы талап эдйэр ве адалатсыз херекетлер эден ягдайында, олары ёвузлык билен хөкүм эдйэр.

Серет: Догры.

Адам ата – Худай тарапындан ярадылан илкинжи ынсан. Онуң аялы Хов эне болупдыр. Олар ахли ынсанларың ата-энеси болупдыр. Адам атаның ады еврейче «ынсан» диймеги аңладяр.

Гчк 2-3.

Агта – тарыхың кэбир дөвүрлеринде дүрли миллетлерде агталар хөкүмдарларың ёлбашчылыгы астында ёка-

ры везипёни эелөпдирлер. Худайың гадаган эдйёндиги үчин, олары бичмеклик еврейлериң дөп-дессурында болмандыр.

Эст 2:3; Рес 8:27.

Агыз беклемек – агыз беклемегин максады Худайың хузурында өзүңи песпөл тутмак я-да кэбир пажыгалы ягдайда яс тутмак, гам-гусса дөври Худайы чагырмак болупдыр. Догры дурмушда яшамаздан, гарыплара ве эжизлере адалатлы гарамаздан, агыз беклемеклигиң хич хили пейдасының ёкдугыны ве мунуң Худайың гөвнүнден турмаяндыгыны пыгамберлер халка ятладыпдырлар.

Сер 20:26; Иша 58:3-5; Ёвл 1:14; Юнс 3:5; Эст 4:16.

Аждарха – гадымы еврей дүшүнжесинде деңиз аждархасы башагайлыгы аңладып, өлем-жаханың ярадылышының ирки дөвүрлеринде пейда болупдыр. Кёте аждарха Рахап дийлип атландырылыпдыр (Эйп 9:3; 26:12; Иша 51:9), кёте болса Ливятан (Эйп 3:8; 41:1; Зеб 73:14; Иша 27:1). Шейле хем бу миллетлер үчин бир нышан, ягны Ысрайылың душманы болупдыр (Зеб 86:4). Икинжи пикир Тэзе Ёхтде Аянылык китабында габат гелйёр, Иса Месихе ынанынлара гаршы урушда аждарха эрбет гүйчлериң нышаныдыр.

Азия – Тэзе Ёхт дөвүрүнде Рим империясының иң бай веляяты болупдыр.

Бу гүнки гүн бу веляят Түркийэниң арачәклеринде ерлешйәр.

Рес 19:10; Рим 16:5; 1Кор 16:19.

Карта серет.

Акмак – пайхас эдебиятында: Зебурун кәбир мезмурларында, Сүлейманын пәхимлеринде, Вагызда, Эйюпта «акмак» дине бир акылсыз адам дәл-де, эйсем, акыл-пайхасы рет эдйән адамдыр. Шонуң үчин хем ол өлүм ве вейранчылык ёлундан барян адамдыр. Бейле адам Худай барада ве Худайың ислеги барада пикир этмейән, алада этмейән, текепбир, гедем, бипарх адам. Ол хатда дине ве пайхаслы өвүт-үндеве гаршы чыкып, булар барада яман затлары гепләп билйәр. Пайхас эдебиятында беян эдилен хәсиетлерден башга-да акмак адам өзүниң нежис гылык-хәсиети билен таналыпдыр. Ишая пыгамбериң китабында акмак адам барада шейле дийилйәр: «Акмак биздеплик билен геплейәр, онуң ниети пислик этмекдир, иши яманлык этмек, Реббе дил етирмек, ачлары ач, сувсузлары сувсуз гоймакдыр» (Иша 32:6).

Зеб 52:1; Сүл 17:17-21

Серет: Надан.

Аламот – манысы белли дәл. Белки әхең, белки-де саз гуралы болмагы әхтимал.

1Йя 15:21.

Алоэ – Тәзе Әхт дөврүнде алоэ өлен адамың жеседини жайламага тайярламакда уланылыпдыр.

Еха 19:39.

Амалеклер – Ысрайыл халкы Кенган юрдуны элемезден өң, онуң голайында яшан халк. Олар, эсасан, Дуз деңзиниң гүнорта-гүндогарында, ягны Негепде яшан чарва халк болупдыр.

Мср 17:8-16; Кан 25:17-19; 1Шам 15:2, 30:1-5; 1Йя 4:43.

Аммонлар – Лутуң оглы Бенамының несиллери. Аммонлар Иордан дерясының гүндогарында яшапдырлар. Олар Молек худайына сежде эдипдирлер.

Гчк 19:30-38; Кан 23:3.

Серет: Лут.

Аморлар – Ысрайыл халкы Кенган юрдуны элемезден өң, ол ерде яшан халкларың бири. Олар өзлериңиң әпет узын бойлары билен таналыпдыр. Месопотамияның тутуш төверегинде өзүниң шәхерлери ве ханлары билен аморлар өрән гүйчли халк болупдыр. Ысрайыллар Кенгана чозан вагтында, олар, эсасан хем, Иордан дерясының гүндогарында ве Иорданың гүнбатар дагларында яшан Ог хем Сихон атлы ики ханың ханлыгындакы гүйже даяныпдырлар. Гчк 10:16; 15:16; Чөл 13:29; 21:13-34; Амо 2:10.

Серет: Кенганлар.

Анаклар – Ысрайыл халкы элемезден өң, Кенган юрдуның голайында яшан халкларың бири. Олар Хеброн галасында ве онуң даш-төверегинде яшапдырлар. Анаклар үч уругдан ыбарат болуп, олар Нефиллериң несиллери болупдырлар.

Кан 9:2; Ешу 11:21,22.

Серет: Нефиллер.

Араба дүзлүги – Иордан дерясының дүзлүгинден Дуз деңзиниң гүнорта-демиргазыгына ченли яйылып гидйән гуры ве текиз ер.

Чөл 22:1; 26:3.

Арамей дили – бу дил еврей дилине дегиллидир. Б. э. өң VI асырда бу эсасы дил хөкмүнде өсүп, гадымы якын Гүндогарда (хәзирки Орта

Гүндогарда) дипломатия ве тәжирчилик үчин уланылыпдыр. Ысрайыллар Бабыл сүргүнинден доланып геленлеринден соң, халк еврей дилине гаранда арамей дилинде хас көп геплемәге башлапдыр. Көне Әхтиң кәбир бөлөклери арамей дилинде язылыпдыр, ягны Эзр 4:8–6:18; 7:12-26; Дан 2:4–7:28. Исаның дөврүнде бу дил яхудылар ве Иса тарапындан гыңден уланылыпдыр, шонуң үчин Тәзе Әхтде бирнәче арамей сөзлери бар. 2Пат 18:26,28; Мат 5:22; Ёха 5:2; 19:13.

Серет: Еврей.

Арвах-жын – Шейтана гулдук эдйән эрбет рухдур. Ол адама зыян етирип я-да оны эеләп билйәр. Исада олары ковуп чыкарян гудрат болупдыр ве Ол арвах-жын эелән адама шыпа берипдир. Ресуллара хем Исаның ады билен арвах-жынлары ковуп чыкармак гудраты берлипдир. Мат 8:16; Лук 8:26; Рес 8:7; 16:18.

Арёпагус – Грецияның Афины шәхериндәки байырлык. Афины шәхериниң мөхүм адамлары бу байырлыкда душшып важып меселелер барада геңешипдирлер. Бу адамларың геңеши хем Арёпагус дийлип атландырылыпдыр. Рес 17:19,22,34.

Артемис – греклерин зенан худайының ады, оңа айратын Азия велятында сежде эдипдирлер. Гадымы дүйәнниң еди гудратының бири болан онуң бутханасы Эфес шәхериниң эдил дашында ерлешипдир. Рес 19:24-35.

Арфа – киришли саз гуралының бир гөрнүши. Зөб 32:2; 56:9.

1795-нжи сахыпадакы сурата серет.

Ахалот – Хиндистанда өсийн ве өзени хошбой ыслы агач. Онуң өзенини геймлере я-да отага хошбой ыс бермек үчин уланыпдырлар. Зөб 44:9; Сүл 7:17; Нгм 4:14.

Ашера – хасыл берйән ин мөхүм зенан худайы хасапланып, оңа Кенганда ве Сирияда сежде эдипдирлер. Бу зенан худайы көплөнч Багал худайы билен гатнашыпдыр. Адамларың оңа сежде этмек үчин үйшен еринде, онуң агачдан я-да дашдан ёнулып ясалан хейкели дикилипдир. Мср 34:13; Кан 7:5; 12:3; 16:21.

Ашторет – Суруң ве Сидоның эсасы зенан худайы болуп, оңа Мүсүрде ве Кенганда сежде эдипдирлер. Сер 2:13; 2Пат 23:13.

Ашур – б. э. өң IX ве VIII асырларда Ашур Ысрайылың гүндогарында гүйчли империя болупдыр. Онуң пайтагт шәхери болан Ниневе хәзирки демиргазык Ыракда ерлешипдир. Б. э. өң 722-нжи йылда ашурлар Ысрайыл патышалыгыны басып алыпдырлар ве көп адамлары есир эдип экидипдирлер. Соңра ашурлар өз империясының бейлеки бөлөклеринден адамлары Ысрайылың юрдунда орнашдырыпдырлар. Өз юрдунда галан ысрайыл халкы бу адамлар билен гыз алшып-бершипдир. Ашурлар Яхуда патышалыгының хем үстүне чозупдырлар, эмма еңип билмөндирлер. Соңрак Ниневе пайтагты Худайың жезасы хөкмүнде душманың еңжи гошунлары тарапындан бүтинлей вейран эдилипдир. 2Пат 18:9–19:36; Нах 1-3.

Аянлык – кәвагт пыгамберлере Худай тарапындан аянлык берилийәр. Онда хәзирки ве гелжекки затлар барада гөрнүш боляр. Шейле аянлыкларда

Худай Өз мерхементини ве хөкүмини гөркезйэр.

Гчк 41:25; Мер 6:3; Иша 40:5; 45:21; 65:1; Хаб 1:1; Рим 1:17; 1Кор 14:26.

Серет: Гөрнүш.

Б

Бабыл – Бабыл шәхери Бабыл империясының пайтагты болупдыр ве ол хәзирки гүнорта Ыракда ерлешипдир. Б. э. өң 586-нжи йылда бабыллылар Яхуда патышалыгыны басып алыпдырлар ве көп адамлары Бабыла есир эдип әкидипдирлер.

2Пат 25:1-12.

Серет: Яхуда.

Багал – кенганлар тарапындан сежде эдилен харасат худайы. Багал сөзи аслында «хожайын», шейле хем «әр» диймеги аңладяр.

1Пат 18:1-45; Ерм 7:9; Хош 11:2.

Байрам йылы – хер элли йылдан ысрайыл халкы топрак, мирас, карз ве гуллар бабатда Худай тарапындан берлен йөрите дүзгүнлери бержай этмели болупдыр.

Лев 25:1-34.

Байрамчылыклар – Мукаддес Китапта ысрайыл халкы тарапындан белленен бирнөче мөхүм байрамчылыклар айдылып гечилйэр. Ашакдакы санавда бу байрамларың атлары берилйэр:

Чатма байрамы
Эллинжи гүн байрамы
Галла байрамы
Гүнәден сапланма гүни
Хасыл байрамы
Песах байрамы
Петир байрамы
Пурым байрамы
Сурнай байрамы
Тәзе Ай байрамы

Бу байрамлар барадакы маглуматлары сөзлүкден, оларың херсиниң адының ашагындан тапып билерсиңиз.

Баш руханы – Левиниң несли болан Харун пыгамбер ве онуң огуллары Худай тарапындан руханы болмаклыга сайланыпдырлар. Олар Мукаддес чадырда Худая хызмат эдипдирлер. Харун пыгамбер илкинжи Баш руханы хөкүмүнде сайланыпдыр. Дине Баш рухана Иң мукаддес отага гирмәге ругсат эдилепдир. Ол ысрайыллары гүнәлеринден сапламак үчин ол ере йылда бир гезек «Гүнәден сапланма» гүни гирипдир. Еврейлер китабының авторы Исаны кәмил Баш руханы хөкүмүнде беян эдйэр.

Мер 28; Лев 16.

1794-нжи сахыпадакы сурата серет.

Башан – бу гүнорта Сирияның текиз жүлгелери ве байырлыклары. Ол Желиле көлүниң ве Иордан дерясының гүндогар тарапында ерлешйэр. Башан Гилгат этрабының демиргазыгында болуп, өзүниң семиз сыгырлары ве бол хасылы билен мешхур болупдыр.

Ешу 12:5; 13:11; Кан 3:10.

Беелзебул – арвах-жынларың ёлбашчысының ады. Бу ат «Багалзебудан» гелип чыкандыр; Багалзебуп Көне Өхт дөврүнде ысрайыллара голай яшан халкларың сежде эден худайларының биридир (2Пат 1:2-16). Беелзебулуң бейлеки ады шейтандыр. Мат 10:25; 12:21,24,27; Мар 3:19,22,22; Лук 11:15,18,19.

Серет: Шейтан.

Берекет –

Серет: Ялкамак.

Бу дүниәниң хөкүмдары –

Серет: Шейтан.

Бут – дашдан, агачдан я-да башга бир затдан ясалан хейкел, адамлар олары худай хөкмүндө хасаплап, сежде этмек үчүн уланыпдырлар. Буларың кэбири сеждегэхде саклар ялы улы болупдыр, кэбири өйде саклар ялы кичи болупдыр.

Мср 20:4; Иша 40:19-20.

Серет: Өй бутлары.

Бүтинлей ёк этмек – Худайың Өз халкына сөз берен юрдунда урушдан соң олжа дүшөн эмлэги, ягны есирлери, хайванлары ве харытлары ысрайыл халкының бэхбиди үчин алынман, эйсем бүтинлей ёк этмек аркалы Худая багыш эдилепдир.

Ешу 6:17-21.

Г

Гала дервезелери – галаларың ве шэхерлерің төвереги гораг үчин диварлар билен өртүлүпдир. Дербезелерің өңүндэки ачык мейдан адамлара душумак үчин аматлы ер болупдыр, шейле хем бу ер хөкүм ыглан эдиліён, жемгыетчилик йыгнаклары гечиріліён ве сөвда-сатык эдиліён ер болупдыр.

Рут 4:1-11; 2Шам 19:8.

Галла байрамы – еврейлерің сененамасы боюнча үчүнжи айың, ягны Сиван айының алтысына белленипдир. Бу томусда, Песах байрамындан соңра еди хепде геченсоң белленипдир. Шол еди хепдэнің довамында хасыл йыгналыпдыр, арпадан башлап, бугдая ченли йыгналыпдыр. Шол гүн ысрайыл халкы Худайың хасыла берен берекеди үчин той эдип, хер дүрли садакалар гетирипдир. Исаның дөврүндө бу байрам Эллингжи гүн байрамы хөкмүндө мешхур болупдыр.

Лев 23:15-21; Кан 16:9-12.

Серет: Эллингжи гүн байрамы; Песах байрамы.

Галла садакасы – бу садака көпленч хасыл үчин миннетдарлык билдирилип, Худая ве руханылара совгат хөкмүндө берлипдир. Бу садака чиг я-да бишен галла болупдыр, я-да олар галланы үвөп, уны яг ве якымлы ыслы затлар билен гарып, ондан бир затлар биширип гетирипдирлер.

Мср 40:29; Лев 2:1-16; 6:14-17; 23:9.

Ган – Төвратда ган гаты мөхүм зат хасапланяр. Ган диңе Худая дегишли болан дурмуш габы хасапланылды, шонуң үчин кимдир бири өлдүрилсе, шол ган акан топрак харам сайылды. Хайван өлдүриленде, онуганыны ере акдырыпдырлар. Хич киме ол гандан ичмөге я-да нахар тайярламага ругсат эдилмэндир. Гурбанлыклар хөдүрлененде, малларың ганы адамлары ве гурбанлык сыпаларыны мукаддес этмек үчин уланылыпдыр.

Гчк 4:10; 9:4; 37:26; Мср 29:21; Лев 1:5; 16:18-19; 17:10-11.

Гиргашлар – Ысрайыл халкы Кенган юрдуны элемезден өң, ол ерде яшан халкларың бири.

Гчк 15:21.

Серет: Кенган.

Гитит – маньсы белли дәл. Саз гуралларының бир гөрнүши болмагы әхтимал.

Зеб 8:1; 80:1; 83:1.

Гомора – Өли деңзиң демиргазыгындакы Иордан жүлгесинде ерлешіён бир шэхер. Халкының эден писликлери себәпли Гомора Содом шэхери билен бирликде Худай тарапындан вейран эдилди.

Гчк 19; Иса 1:9; Ерм 23:14; Мат 10:15.

Гөгүң Шалыгы –

Серет: Худайың Шалыгы.

Гөк – бу асмандан-да ёкарда болуп, Худайың ве Онуң перишделериниң яшаян ерини аңлатмак үчин уланылыпдыр. Тәзе Әхтде Исаның гөкден гелендиги ве өлүмден диреленден соң, ене гөге гөтерилендиги, шейле хем Хөкүм гүни Онуң ене гелжекдиги айдылар. Ким Иса ынанян болса, Онуң билен биле гөге гөтерилер. Аянлык китабында тәзе гөгүң ве тәзе ериң шекили суратландырылар.

Гчк 1:30; 21:17; Ешу 5:14; 1Пат 8:27,30; Зөб 52:3; Мар 11:25; Ёха 6:41-51; 2Кор 5:1,2; Фил 3:14,20; 1Сал 4:16; 2Сал 1:7-8; Аян 21:1-4.

Гөргүр –

Серет: Пыгамбер.

Гөрнүш – кимдир бирине башгала-ра етирмек үчин берилйән хабар. Худайдан гелен гөрнүшлөр Көне Әхтде, эсасан хем Пыгамберлик китаптарында беян эдилйәр. «Гөрнүш» ве «аянлык» сөзлериниң манысы бири-бирине өрән якын.

Чөл 12:6; Рес 10:9-16.

Серет: Аянлык; Пыгамбер.

Греклер – Исгендер Зүлкарнейниң ве онуң гошунунының басып алан чөклеринде яшаян халкларың хеммеси диен ялы грек медениетини ве дилини кабул эдипдирлер. Шонуң үчинде, Иса Месихниң дөврүнде яшан яху-дылар арамей дилинде дөл-де, грек дилинде гүрлешйәрдилер. Грек медениети оларың дүнийэгарайшына ве пикирлерине гүйчли тасирини етирйәрди. Шоңа гөрө-де, Тәзе Әхтиң китаплары грек дилинде языландыр.

Гурбанлык сыпасы –

Серет: Сыпа.

Гурбанлыктар – Көне Әхтде беян эдилен эсасы гурбанлыктар

шулардыр: Якма гурбанлыгы; Саламатлык гурбанлыгы; Гүнә гурбанлыгы; Язык гурбанлыгы. Гурбанлыктар барадакы маглуматлары бу сөзлүкде оларың херсиниң адының ашагындан окап билерсиңиз.

Гурсакча – бу баш руханы тарапындан гейлип, эфодың үстүнден багланыпдыр. Гурсакчаның йүзүне Ысрайылың он ики тиресиниң хер бири үчин он ики саны гымматбаха даш тикилипдир. Онуң ичинде кераматлы сайылан ики зат, Урым ве Туммым болупдыр.

Мср 28:4-30

Серет: Эфот; Урым ве Туммым.

Гүнә гурбанлыгы – бир адам я-да тутуш халк Реббиң берен буйрукларыны төтөндөн бозанда, шу гурбанлык аркалы руханы олары гүнәлеринден саплапдыр.

Лев 4:2-35.

Гүнәден сапланма гүни – бу еврейлериң сененамасы боюнча единжи айың, ягны Тишри айының (муңа Этаным айы хем дийлипдир) онуна белленилипдир. Бу Сурнай байрамындан соң гүйзде болупдыр. Шол гүн адамлар ишлемән, дынч алыпдырлар ве агыз бекләпдирлер. Руханылар өзлери-ни ве халкы эден гүнәлеринден сапламак үчин, шейле хем Мукаддес чадыры ве гурбанлык сыпасыны тәмизлемек үчин белленилен гурбанлыктары хөдүрлөпдирлер. Бу йылың довамында иң мөхүм байрам болупдыр.

Лев 16.

Гызыл деңиз – Көне Әхтде бу ат Гызыл деңиз дийлип тержиме эдилйәр, ол сөзме-сөз «Ям суф» болуп, «Гамыш деңзи» диймеги аңладяр. Кәбир алымлар «Ям суф» Мүсүр билен Ысрайылың арасында ерлешйән

бир айлагы аңладар дийип пикир эд-йэрлер.

Мср 10:19.

Гырнак аял – бу гырнак я-да есир алнан аял болупдыр. Онуң машгала-да дережеси хемишелик экен, белли бир хукугы болупдыр, эмма хожайынының аялы билен деңхукуклы болмандыр.

Гчк 22:24; 2Шам 5:13; 1Пат 11:3.

Д

Давут галасы – Сион дагында Иерусалимиң көне бөлеги, Давут пыгамбеиң ябуслыларың илатыны басып алан ери.

2Шам 5:6-9; 1Йя 11:5.

Серет: Ички гала.

Давут Оглы – Худай хезрети Давут патыша онуң несиллериниң бириниң мүдимилик шалык сүржекдигини сөз берипдир (2Шам 7:12-16; Иша 9:6-7). Исаның дөврүндө яхудылар бу Патыша гарашыпдырлар ве Оны Месих дийип атландырыпдырлар. Иса гарашылян Патыша хөкмүндө таналыпдыр ве Ол Давут Оглы дийлип атландырылыпдыр.

Мат 9:27; 15:22.

Серет: Худайың Оглы; Месих.

Давут пыгамбер – чөлде чопанчылык эдип йөркө, Худай Давуды ысрайыл халкына патыша эдип сайлар. Ол Иерусалими басып алып, оны пайтагт шәхери этмек билен душманларының үстүндө ысрайыл халкына еңиш гетирипдир. Давут пыгамбер догручыл хем адалатлы патыша болупдыр, йөне ол хем гүнә эдипдир. Шейле хем ол сазанда ве шахыр болупдыр, ол көп санлы мезмурлар языпдыр, булар соңра Зебур китабының бир бөлеги болупдыр. Давут

пыгамберден соң онуң оглы Сүлейман пыгамбер патыша болупдыр. Давут Худая өрән садык болупдыр, Худай диңе Давудуң неслинден бириниң хемишелик патыша болжакдыгына сөз берипдир. Маттаның Хош Хабары китабыны ачанымызда, ол ерде Худайың Давуда сөз берен неслинниң Исадыгы хакда гүррүң берилйэр. 1Шам 16:13-23; 17:12-58; 2Шам 7; 11; Зеб 88:4; Мат 1:1; Рим 4:6; 2Тим 2:8; Аян 5:5.

Дагон – бу пилиштлilerinиң худайы болуп, онуң гөвресиңиң ярысындан ёкарсы адам, ашакы ярысы балык хөкмүндө суратландырылыпдыр. 1Шам 5:2.

Декаполис – Самария билен Желиләниң гүндөгариңдакы он шәхер, олар Грек империясы дөврүндө гурлупдыр. Исаның дөврүндө олар Рим империясына дегишли болсалар-да, өзлери хөкүмдарлык эдипдирлер. Мат 4:25; Мар 7:31.

Дери кесели – Көне ве Тәзе Әхт дөврүндө дери кеселиниң көп дүрли гөрнүшлери болупдыр. Дери кеселиниң хайсам болса бирине ёлуган адам, бу кесел бейлекилере ёкушмаз ялы ве ол башга адамы элләп, оны-да харам этмез ялы, башгалардан айры сакланыпдыр.

Лев 13:45-46; 2Пат 5:1-27; Мат 8:1-4; Лук 7:22.

Дикме даш – бу узын даш болуп, дим-дик гойлупдыр. Бу дикме даш кимдир бириниң мазарыны беллемек үчин я-да мөхүм бир зады я-да адамы ятламак үчин гөркезме хөкмүндө уланылыпдыр. Олар кераматлы хасапланыпдыр.

Гчк 28:18-22; 35:20; Мср 24:4; 2Шам 18:18.

Дога-дилег этмек – Мукадес Китапта дога-дилег этмек – китапдан

окамак я-да ят тутуп айтмак дәл-де, адатча калбыңдакы затлары Худая йүрекден беян этмекдир. Шейле хем дога-дилег этмек, көп халатда Худая алкыш айтмагы я-да Ондан көмек со-рап ялбармагы аңладыпдыр. Мукад-дес Китап бизе дурмушымызың әх-ли угурлары бабатда, шейле хем өз танаян ве бүтин дүнйәден эшидип, хатда танаян адамларымызың хем мэтәчликлери догрусында Худай би-лен геплешип билиәндигимизи өв-редйәр. Исаның бизе нәдип дога-ди-лег этмелидигини өвреден нусгасы Маттаның Хош Хабарының 6-нжи бабының 9-13 аятларында ве Лука-ның Хош Хабарының 11-нжи бабы-ның 2-4 аятларында гөркезлендир. 2Шам 7:27; Зеб 6:10; 141:2; Мат 6:9-13; Лук 11:2-4; Яку 5:12-18; 1Пет 4:7; Фил 4:6; Кол 4:2; 1Тим 2:1-4.

Серет: Сежде этмек.

Догры – Мукаддес Китап Худайың догрудыгыны өвредйәр, Онуң әхли ишлери догрудыр. Шонуң үчин хем Худайың халкы Онуң буйрукларына табын болмак билен, Онуң хузурында догры ишлери этмәге чагырылан-дыр. Ишая пыгамбер халка: «Адала-ты саклаң, догры ишлери эдиң» ди-йип, өвүт-үндев эдипдир (Иша 56:1). Тәзе Әхтде дашкы гөрнүши догры, эм-ма ичи эрбетликден долы адамларың хакыкатда кимдигини Худайың бил-йәндигини Иса бизе дуйдуряр. Шейле адамлар Худайың жезасындан гачып гутулмазлар. Павлус Худайың Ыбра-йым пыгамбери иманы себәпли догры хасапландыгыны өвредйәр, эдил шу-нуң ялы, биз хем Худай тарапындан догры адамлар хасапланмак ислейән болсак, онда Худайың сайлап-сечен Иса Месихине иман этмелидирис.

Гчк 6:9; 15:6; Кан 12:25; Зеб 33:16; 63:11; Мат 13:49; Рим 4:3.

Серет: Адалатлы.

Е

Еврей –

1. Аслы нәбелли көне сөз, бу ыс-райыл халкы үчин уланылыпдыр. Шейле хем бу Ыбрайым пыгамбе-риң асыл гелип чыкышыны гөркез-мек үчин уланылыпдыр.

2. Б. э. өң 586-нжи йылда Бабыл сүргүни дөврүне ченли, эсасан, ыс-райыл халкы тарапындан уланы-лан дил. Халк сүргүнден доланып геленден соң, оларың аглабасы бу диле дерек арамей дилинде гүрлән-дир. Көне Әхтиң көп ери еврей ди-линде язылыпдыр.

Гчк 14:13; 39:14,17; 40:15; 41:22; 43:32; Мср 1:15-19; 21:2; 1Шам 4:6

Серет: Арамей.

Едугун – ол 1Йя 16:41-де беян эдил-йән Давут пыгамбериң баш сазан-даларының бири болан болмагы әх-тимал; башга бир манысы «боюн эгдирмекдир».

1Йя 16:41.

Ехошанат жүлгеси – бу ер Иеруса-лимиң голайындакы жүлге үчин ула-нылян атдыр, ягны ол Иерусалиме гар-шы йыгнанан миллетлере Худайың ыглан эден жезасының беян эдилйән ери болупдыр. Ёвел китабының 3-нжи бабының 14-нжи аядында бу хөкүм жүлгеси дийлип атландырылыпдыр. Ёвл 3:2,12,14.

Ж

Жебрайыл периште – адамзада Худайың хабарыны гетирйән пе-риште. Көне Әхтде ол Даныел пы-гамбере гөрнүп, оңа Худайдан гелен

гөрнүшлери дүшүндирйэр. Тэзе Өхт-де ол Зекаря гөрнүп, Яхяның догул-жакдыгыны, шейле-де Меръеме гөр-нүп, Иса Месихиң догулжакдыгыны хабар берйэр.

Дан 8:14-19; 9:19-21; Лук 1:19,26.

Желиле – Ысрайыл юрдуның де-миргазык этрабы.

Мат 2:22; Иша 9:1.

Женнет – грекче бу сөз «овадан баг» диймеги аңладяр. Тэзе Өхтде бу сөз Иса ынанияларың өлүмден соң гид-йән ажайып ерини аңладяр.

Лук 23:43; Аян 2:7.

Жул гейинмек – гадымы Ысра-йылда адамлар эден гүнэсине тоба эдйэндиклерини гөркезенлеринде я-да кимдир бириниң ясыны тутан-ларында, жул гейнипдирлер ве күлүң үстүнде отурыпдырлар я-да депеле-ринден күл сепелөпдирлер. Умуман бу гам-гуссаны гөркезмек үчин ула-нылыпдыр.

2Шам 3:31; Нех 9:1; Мат 11:21.

З

Зебур – 150 мезмурдан ыбарат топ-лум, оларың көпүси Давут пыгамбер тарапындан языландыр. Зебур Көне Өхтиң бир бөлөгидир.

Серет: Давут пыгамбер; Көне эхт;

Мезмур.

Зекат –

Серет: Ондан бири.

Зыгыр – Орта Гүндогарда өсүмли-гиң бир гөрнүши. Зыгыр үйшмеги-ни йыгнап, сувда эзипдирлер, соңра гурадып, сүйүмини айратын алып, ондан йүплүк өрүпдирлер ве ондан непис мата докапдырлар. Ахырын-да, докалан зыгыр мата йүң мата га-ранда гыммат хасапаныпдыр, себэ-би оны ыссы ховада геймек якымлы

болупдыр ве оны өндүрмек кын бо-лупдыр. Руханы гейимлериниң кэ-бирлери зыгыр матадан докалыпдыр. Мср 9:31; 25:4; 26:1; Лев 6:10; 16:4; Сүл 31:13; Дан 10:5.

Зырат нагмасы – Еврейче «ёка-ры чыкян айдым» диймекдир. Бу ай-дым дагың ёкарсында ерлешйән ыба-датхана чыкыланда айдылыпдыр. Бу айдымлар дини байрамчылыклар үчин Иерусалиме баряркалар, ёлда зыратчылар тарапындан айдылып, ыбадатханада байрамчылыгың бир бөлөги хөкмүнде сежде эдипдирлер. Бу сөз кэбир мезмурың еврейче ады-ның бир бөлөгидир.

Зеб 119-133.

И

Иблис –

Серет: Шейтан.

Иерусалим – Иерусалим Давут пы-гамбер билен Сүлейман пыгамберин хөкүмдарлык эден дөврүнде Ысра-йылың пайтагты болупдыр. Сүлей-маның өлүминден соңра бу Яхуда патышалыгының пайтагты болуп-дыр. Бу шөхер Сион ады билен хем тутулыпдыр.

2Шам 5:6-15; 2Йя 9:25; 2Йя 11:5-17; Зеб 68:36.

Император – Рим империясының патышасы. Тэзе Өхтде үч импера-тор ятланыр:

1. Император Август, ол Окта-виан дийлип хем атландырыляр-ды (б. э. өң 27-нжи йылдан б. э. 14-нжи йылына ченли). Иса догланда, ол императорды (Лук 2:1).

2. Император Тибериус (б. э. 14-37 йй). Иса вагыз эден ве өлүп-ди-релен дөври ол императорды (Лук 3:1; Ёха 19:12).

3. Император Клавдий (б. э. 41-54 йй). Ол яхудылары Римден ковуп чыкарды (Рес 18:1-4).

Инжил – Тәзе Әхт.

Иң мукаддес отаг – Мукаддес чадырың иң ички отагы, соңрак бу ыбадатханада Әхт сандыгының сакланан ери болупдыр. («Мукаддес чадыр» ве «Ыбадатхана» сөзлериниң ашагында берлен суратлара середиң.) Сүлейманың гуран ыбадатханасында бу ички отаг дийлип атландырылды ве ол ерде керупларың шекили хем болупдыр. Ички отаг дашкы отагдан улы туты аркалы бөлүнипдир. Кануна гөрә, диңе баш рухана ички отага гирмәге ругсат берлипдир, ол хем диңе йылда бир гезек, Гүнәден сапланма гүни гирип билипдир.

Мср 26:33; Лев 16:1-2; 1Пат 6:16-30.

1799-нжы сахыпадакы сурата серет.

Серет: Гүнәден сапланма гүни; Керуп; Мукаддес отаг; Мукаддес өй; Туты; Ыбадатхана.

Иордан дерясы – Желиле көли билен Өли дензиң арасындан акаян деря. Гүндогарда Ысрайыл юрдуның арачәги хөкмүнде уланылыпдыр. Ысрайыллар Кенгана гирмезден өң бу дерядан гечипдирлер.

Ешу 2:1.

Карта серет

Серет: Желиле.

Иса – Исаның еврейче ады «Ешува» болуп, ол «Реб халас эдйәр» диймеги аңладяр. I асырда бу ат яхудылар үчин йөргүнли ат болупдыр.

Ичги садакасы – гурбанлык сыпасының үстүне шерап, кәте яг гуймак билен Худая хөдүр эдилипдир. Гчк 35:14; Лев 23:13.

Ички гала – диварлар билен өртүлен галаның ичиндәки беркитме. Бу шәхериң иң бейик ери болупдыр. 1Пат 16:18; 2Пат 15:25; Ерм 30:18.

Ишая пыгамбер – Ишая пыгамбер Яхуда патышалары Узыяның, Ётамың, Ахазың ве Хизкияның дөврүнде пыгамберлик эдипдир. Ол б. э. өң VIII асырда яшап гечди. Ишая билимли адам болупдыр, ол патышаның маслахатчысы хөкмүнде өмрүни Иерусалимде гечирипдир. Бу дөврүде Ысрайыл патышалыгы Ассырия империясы тарапындан басылып алнып, Яхуда патышалыгы болса хемише ховп астында болупдыр. Ишаяның пыгамберликлериниң аглабасы Худайың Өз халкыны халас эдйәндиги барададыр, эмма шол бир вагтың өзүнде ол ысрайыллара пислик эдйәнлери, адалатсызлары ве бута чокунянлары Худайың хөкүм этжекдигини дуйдурыпдыр. Ишая даштөверегинде болуп гечйән вакалара дегишли гөрнүшлер гөрүпдир, шейле хем ол гелжекде болжак затлары гөрнүш аркалы өңден гөрүпдир, эсан хем эжир чекмек билен Худайың халкыны халас этжек Гул барадакы гөрнүши гөрүпдир. Тәзе Әхтде бу пыгамберликлер Иса Месихде амала ашмак билен айдың эшгәр боляр. 2Пат 19-20; Иша 1, 6; Мар 4:14; 8:17; 12:17; Ёха 12:38-41; Рес 8:28-35.

Й

Йыгнагың ёлбашчылары –

Серет: Яшулулар.

Йыгнагың хызматчысы – Иса гөгә гөтериленден соң ве Мукаддес Рух иненден соң, месихилер топарына окатмага ве хызмат этмәге белленен йөрите адамлар тарапындан

ёлбашчылык эдиллипдир. Мунда белли бир дүзгүн болмандыр, муна гарамздан Павлус өз хатларында нэхили адамларың ёлбашчылык этмелидиги барада анык гөркезmelер берипдир. Иса башгалара хызмат этмеклиге өрэн ёкары баха берипдир.

Рес 14:23; 1Пет 5:1-4; 1Тим 3:1-13; Рим 16:1; 1Тим 5:17-21; Тит 1:5-9; Евр 13:7,17.

Йыгнак – Тәзе Әхт дөврүнде Иса ынанянлар сежде этмек үчин Иерусалимдәки ыбадатханада йыгнанышыпдырлар. Мундан соң тизара олар өз өйлеринде йыгнанышып башлапдырлар. Хош Хабар тутуш Рим империясында вагыз эдиленсоң, йыгнаклар көп ерлерде гурналды. Бу гүнки гүн йыгнаклар дүнйәниң әхли ерлеринде гечирилийәр. Бу йыгнакларың әхлиси бир бейик Йыгнагың бөлүми хасапланып, онуң дүзүми Исаның дөврүнден тә шу гүне ченли месихилерден ыбаратдыр.

Мат 16:18; Рес 8:1; 9:31; Рим 16:5; 1Кор 11:18; Әфе 5:23-32; Аян 1:11.

К

Канун – Төврадың бәш китабы: муна сежде, мукаддес өй, байрамлар, гурбанлыклар ве садакалар дегишли болуп, иң эсасы хем Худайың халкы хөкмүнде ысрайылларың нэхили яшамалыдыкларына дегишли Худайың берен канунларындан ыбарат. Бу көпленч Мусаның кануны (Ешу 8:29) я-да Мукаддес канун (Мат 23:23) дийлип атландырылыпдыр. Кануның эсасы бөлеги Он табшырыкдыр (Мср 20:1-17; Кан 5:6-21).

Серет: Канун китабы; Төврат.

Канун китабы – муна Реббин берен канунларындан ыбарат болан Канун таглыматы китабының бир

бөлеги я-да Төврадың бәш китабы дегишлидир.

Кан 30:9-10; Ешу 1:8; Гал 3:10.

Серет: Төврат.

Кейнлер – Ысрайыл халкы эелемезден өң, Кенган юрдунда яшан халкларың бири.

Гчк 15:19; 4:11; 1Шам 15:6; 27:10; 1Йя 2:55.

Серет: Кенган.

Кемош – Мовапларың худаыи.

1Пат 11:7, 33; Ерм 48:13,46.

Серет: Моваплар.

Кенган – Нухуң агтыкларының бириниң ады. Онуң несиллери болан кенганлар Ортаер деңзи билен Иордан дерясының аралыгында орнашыпдырлар, шонуң үчин ол ере Кенган ады берлилдир. Соңра олар ысрайыллар тарапындан басылып алныпдыр.

Гчк 9:18; 12:5; Мср 6:4; Ешу 5:12.

Кенганлар – кенганың илаты гарышык болуп, финикиялылара якын болупдыр. Көвагт бу сөз ол ерде яшан әхли тирелери аңладып, умуы уланылыпдыр, кәте дине бир тирәни гөркезмек үчин уланылыпдыр. Соңра олар Кенганы басып алан ысрайыллар тарапындан өлдүрилилдир, дири галанлары-да ковлуп чыкарылыпдыр. Гчк 12:6; 15:18-21; Ешу 16:10.

Керуп – ганатлы перишделер. Олар Эрем багында яшайыш даратгыны горапдырлар. Ээкиел (ягны Кифл) пыгамбериң гөрөн гөрнүшинде керуплар Худайың тагтының депесинде ерлешипдир. Әхт сандыгының үстүнде ганатларыны гапагың үстүне яйып отуран ики саны керубың алтындан ясалан кешби бар.

Гчк 3:24; Мср 25:18-22.

Серет: Әхт сандыгы; Перишде; Серафлар.

Кесетлер – илки Месопотамиядакы дүзлүкде, соңра Бабыл шәхеринде яшан тире. Кесетлер ол ердәки яшан тирелериниң арасында иң гүйчли тире болупдыр ве шонун үчин оларың ады көпленч тутуш бабыллылары аңлатмак үчин уланылыпдыр.

Эзр 5:12; Иша 47:1.

Серет: Бабыл.

Көне Әхт – ол Төвратдан, Зебурдан, Тарыхы, Даналык ве Пыгамберлик китапларындан ыбарат. Бу китаплар Иса Месих гелмезден өң язылыпдыр, оларың кәбиринде Онуң гелжекдиги барадакы пыгамберликлер бар.

Серет: Пыгамберлик этмек; Тәзе Әхт; Төврат; Зебур.

Күл үстүнде отурмак –

Серет: Жул гейинмек.

Кәкилик оты – якымлы ыслы өсүмлик. Руханы бир богдак кәкилик отуны сува я-да гана батырып, тәмизлемек үчин адамларың я-да бейлеки затларың үстүне сепипдыр.

Лев 14:4,6; Зеб 50:9.

Серет: Мурдар; Тәмиз.

Л

Ладан – гырымсы агажың гүр япрагындан чыкян шире. Шире гатаяр ве якымлы ыслы шепбик хөкмүнде сатылар, оны оврадып, ондан дерман ясярлар.

Гчк 37:25; 43:11.

Левилер – Левилер Якубың оглы Левиниң несиллеридир. Леви тиреси үч уруга бөлүнипдир: Гершоның, Кохадың ве Мерарының несиллери. Мусаның дөврүнде Худай леви тиресинден болан Харун пыгамбериниң несиллерини руханылыга сайлапдыр; бейлеки левилериниң әхлисини Мукаддес чадырда

хызмат эдип, руханылара көмеклешмәге белләпдир. Дине шу тирәниң өзбашдак мүлк ери болмандыр, себәби оларың везипеси Мукаддес чадырда, соңра ыбадатханада хызмат этмек болупдыр. Шонуң үчин булара мүлк ер бейлеки тирелерден бөлүнип берлипдир.

Мср 6:25; 38:21; Лев 25:32; Чөл 3:6.

Серет: Руханы.

Ливан – Ысрайылың демиргазык арачәгинде ерлешйән даглык юрт, ол кедр токайлыгы билен мешхур болупдыр. Сүлейман патыша Иерусалимде көшгүни ве ыбадатхананы Ливаның кедр хем бейлеки агачларындан гурупдыр.

1Пат 5:6-10; Эзр 3:7; Иша 60:13.

Ливятан –

Серет: Аждарха.

Лири – Ысрайылда ве онуң даштөвөрегиндәки үлкелерде уланылан киришли саз гуралы. Ол улы гөврүмли арфа меңзеш болупдыр.

Гчк 4:21; 1Шам 16:15-23; Зеб 70:22.

1795-нжи сахыпадакы сурата серет.

Лолы – газанч үчин тенини сатын аял.

Сүл 9:3; Хош 4:14; Яку 2:25; 1Кор 6:15,16.

Лут – Ыбрайым пыгамбериниң доганының оглы. Ол овнуклы-ирили маллары ве чадырлары билен Содом галасының төвөрегиндәки дереде месген тутупдыр. Соңра Реб Содом билен Гомора шәхерлериниң икисини вейран эдипдир, йөне перишделер Луты машгаласы биле биле халас эдипдирлер. Лут мовапларың ве аммонларың атасыды, соңра онуң несиллери Ысрайылың душманы болупдырлар.

Гчк 12:4–14:16; 19:1-36; 2Пет 2:7,8.

М

Мадай – хазирки гунбатар-демир-газык Эйранда ерлешйән гүйчли патышалык. Парс империясында мадайлар парслар билен биле бир патышалыкта гуллуқ эдипдирлер. Шонун үчин оларың канунларына «Медес ве парс канунлары» дийлилдир.

2Пат 17:6; Эст 1:19; Дан 6:8,12,15; Рес 2:9.

Серет: Парс империясы.

Манна – Ысрайыллар Синай чөлүндө азашып йөркәлер, Худай тарапындан асмандан яган иймит.

Мср 16:31-35; Чөл 11:6; Зеб 77:24; Ёха 6:31-58.

Маскил – Зебур китабында бир айдымың гөрнүши. Олар бирнәче максатлар үчин язылыпдыр: гудратлы ишлери үчин Худайы шөхратландырмак; халкың бетбагтчылыгына я-да шахсы гынанжына яс тутмак; шейле хем алкыш айтмак ве ялбармак үчин.

Зеб 31; 41; 52; 89; 142.

Серет: Мезмур; Зебур.

Межлис – Мукаддес Китапта бирнәче межлис агзалып гечилйәр. Оларың икиси иң мөхүмидир:

1. Худайың межлиси.

2. Яхудыларың межлиси. Худайың межлисине перишделер ве гөгүң башга ылахы барлыклары йыгнанялар. Яхудыларың межлисине иң мөхүм яхуды адамларындан етмиш бириси дегишли болупдыр. Оларың арасында фарисейлер ве саддукейлер болуп, Баш руханы межлисе баштутанлык эдипдир. Римлилериң хөкүмдарлыгы астында межлисиң раят ве женаят ишлерине гарамга ыгтыяры болупдыр, йөне хич кими хөкүм этмәге хукугы болмандыр.

Эйп 15:8; Зеб 81:1; 88:6; Мар 14:53-65; Рес 4:1-22.

Мезмур – Зебур китабында айдымың бир гөрнүши. Бирнәче максатлар үчин: Худайы шөхратландырмак үчин, халкың бетбагтчылыгына я-да шахсы эжир чекмелерине яс тутмак үчин, патышаны беллемек, Худая миннетдарлык билдирмек, ыбадатхана баряраң шатланып айдым айтмак; Худая ялбарып дога-дилег этмек үчин язылан айдымлардыр. Бу айдымлар Зебур китабында топланандыр. Исаның ызына эерйәнлер бир ере үйшенлеринде, мезмур айдыпдырлар.

Зеб 5:1; 18:1; Эфе 5:19; Кол 3:16.

Серет: Зебур.

Мейлетин садака – бу дүрли себәплер үчин Худая гетирилен дүрли гөрнүшли садакалар болупдыр. Меселем, адамлар мейлетин яг, якымлы ыслы түтетги, гейим-гежим, агач, күмүш ве Мукаддес чадырың гурлушыгы үчин бейлеки затлары гетирипдирлер (Мср 35:20-29). Эмма шахсы себәплер үчин гурбанлык я-да садака ислендик гөрнүшде мейлетин берипдирлер.

Мср 35:29; 36:3; Лев 7:16.

Меръем – Тәзе Әхтде Меръем аты бирнәче аял бар:

1. Исаның эжеси Меръем.

2. Магдалалы Меръем. Иса Магдалалы Меръемден еди саны эрбет рухы чыкарды ве Меръем Исаның ызына эерижилериң бири болды (Мат 27:55-56; Мар 16:9; Лук 8:2; Ёха 20:1-2; 11-18 ве бейлеки бөлөклөр).

3. Бейтаниядакы Меръем. Ол Марта билен Лазарың доганыды. Ол Исаның аягужунда отурып, Онуң өвүтлерини диңледди (Лук 10:38-42; Ёха 11:1-5; 12:1-7).

4. Якуп билен Юсубуң эжеси Меръем. Бу Меръем Клеопасың аялы Меръем болмагы ахмал, йөне бу анык дәл (Мат 27:56; Мар 15:40; 16:1; Лук 24:10).

5. Ёханнаның (оңа Марк хем дийипдирлер) эжеси Меръем. Бу Меръемиң Иерусалимде өйи болупдыр ве Иса шәгиртлери билен ол ерде душумышдыр (Рес 12:12).

Месих – бу ат «депесинден яг гуйлан адамы» аңладырдыр. Көне Әхтде кимдир бириниң депесинден яг гуймак онуң руханы я-да патыша хөкмүнде Худай тарапындан айратын сайланандыгының нышаны болупдыр. Месих диен ат яхудылар тарапындан уланылып башланырдыр ве олар муны Худайың олар ибермеги вада берен Патышасының ады үчин уланырдырлар. Бу Патыша хемешелик хөкүм сүрмелиди ве Ысрайылы душманларындан халас этмелиди. Иса ынанырлар ве Оңа эерйәнлер Исаның Месихдигине, Онуң әхли адамлары халас эдип, Худайың Шалыгыны беркарар этмек үчин Худай тарапындан сайланып иберилендигине ынанырлар. Грекче Месих сөзи «Христос» диймекдир.

Мат 1:1; Мар 8: 27-29; Лук 2:11; Ёха 20:31; Рес 18:28.

Серет: Худайың оғлы; Яг гуймак.

Месопотамия – гадымы дөвүрде Евфрат дерясының гүнбатырындан Тигрис дерясының гүндогарына ченли болан аралык Месопотамия дийлип атландырылыпдыр. Бабыллылар ве ассириялылар билен бирликде көп гадымы медениетлер бу ерде башланырдыр.

Гчк 24:10; 25:20; Рес 2:9; 7:2.

Месх ягы – кимдир бириниң Реббе багыш эдилендигиниң я-да мукаддес эдилендигиниң нышаны хөкмүнде онуң депесине яг гуйлупдыр я-да сепилипдир.

Мср 25:6.

Серет: Яггуймак, Месих. 1799-нжы сахыпадакы сурата серет.

Мидянлар – Ыбрайым пыгамбериниң оғлы Мидяның несиллери (Гчк 25:1,2). Муса өмрүни Мидян юрдунда гечирипдир, Мидян Синай ярым адасының бир бөлеги болмагы ахмал. Сердарлар дөвүрүнде мидянарлар ысрайылларың эсасы душманы болупдыр. «Мидянлар» ве «Ысмайыллар» диен сөзлер кәте чалшырылып уланылыпдыр (Гчк 37:25-29).

Гчк 25:1,2; 37:25-29.

Серет: Ысмайыл пыгамбер.

Микайыл – хер миллетиниң өзүниң сердар перишдеси болупдыр диен пикир бар, оларың херекетлери өз миллети билен бағлы болупдыр. Бу барада илкинжи гезек Даныел пыгамбериниң китабында парс ве грек сердарларының перишдеси, шейле хем Ысрайылың сердары Микайыл перишде барада айдылар.

Дан 10:13,20; 12:1.

Миктам – Зебур китабында габат гелиән айдымың гөрнүши.

Зеб 15:1.

Миллетлер – Мукаддес Китапта бу адатча яхуды дәл миллетлери аңладырдыр. Ысрайыл халкы Худай тарапындан Онуң халкы болмак үчин сайланырдыр, эмма Худай әхли миллетлериң халкларының халас болмагыны ве оларың хем Өз халкы болмагыны исләпдир.

Лев 26:12; Әфе 2:11-13.

Милло – топрак билен долдурылан жайрык я-да бошлук ер. Кэте бу сөз галаның диварына чыкмак үчин гурлан япгыды аңладыпдыр.

2Шам 5:9.

Мирас – тутуш Кенган юрды Худай тарапындан ысрайыллара мүдимилик мирас хөкмүндө сөз берлиптир. Ешуваның дөврүндө ер биче боюнча Ысрайылың он ики тиресине пайланып берлиптир, шейлеликте, хер тирэниң өз ери болупдыр ве мирас хөкмүндө несилден несле гечиптир. Муңа гарамаздан, ысрайыл халкы Худайың Өз «мирасы» хөкмүндө суратландырылыпдыр. Ине, шонуң үчин Худай билен ысрайыл халкының арасындакы эхте гөрө, Ол диңе оларың Худайы болупдыр, олар болса Онуң халкы болупдыр. Ким Иса ынанян болса, онуң мирасы Худайың Шалыгыдыр ве бакы яшайышдыр. Мср 32:13; Ешу 13:6-8; Зеб 33:12; Яку 2:5.

Моваплар – Ыбрайым пыгамбериң егени Лутуң несиллери. Олар Өли деңзин гүндогарындакы Мовап юрдунда яшапдырлар. Моваплар өзлериниң эсасы худайы хөкмүндө Кемоша сежде эдиптирлер. Оларың геплешик дили еврей дилине дегишли болупдыр. Олар Ысрайылың душманы болупдырлар ве көпленч Ысрайылың пыгамберлери тарапындан паш эдиптирлер. Муңа гарамаздан, Рут ак йүрекли моваплы аял болупдыр. Бабыллылар моваплары дербидагын эдиптирлер.

Иша 15-16; Ерм 49; Зеп 2:8-11.

Молек – аммонларың эсасы худайы. Адамлар кэте өз чагаларыны Молек худайына гурбанлык бермек билен оңа сежде эдиптирлер. Худайың кануны бу адаты өрэн язгарса-да, бир

гезек хатда ысрайыл халкы-да Иерусалимиң голайындакы Хинном жүлгесинде огул-гызларыны Молек худайына хөдүр этди.

Лев 18:21; 20:2-5; 1Пат 11:7; Ерм 32:35.

Мукадес – Төвратда «мукадес» адаты максатлар үчин дөл-де, Худайың максатлары үчин айры гойлан диймеги аңладяр. Бу руханылара я-да ысрайыл халкына, я-да Мукадес чадыр ве гурбанлык сыпасы ялы затлара дегишлидир. Мукадес эдилен адамлар я-да затлар пэк сакланылмалыды. Мукадес Китапда мукадес адамларың пәклигине оларың ахлак хәсиетлери хем дегишли болупдыр: «Өзүңизи чагыран Худайың мукадес болшы ялы, сиз хем эхли эдйән ишлериңизде мукадес болуң» (1Пет 1:15).

Мср 3:5; 16:23; 19:6; 25:8; Иша 6:3.

Мукадес даг – Иерусалимдәки даг, ол ерде ыбадатхана гурлупдыр ве сежде эдиптир (адатча Сион дагы билен мешхур болупдыр).

Серет: Иерусалим; Сион.

Зеб 2:6; 14:1; 98:9; Иша 27:13; Ёвл 2:1-2.

Мукадес отаг – Мукадес чадырдакы отаг, ол ерде руханылар Худайың хузурунда өз хызматларыны ерине етириптирлер. Мукадес отагыңичинде якымлы ыслы гурбанлык сыпасы, чырадан, үстүндө хөдүр чөрөклери болан хантагта барды. Бу отаг Иң мукадес отагдан туты аркалы бөлүниптир. Сүлейман чадыры ыбадатхана билен чалшанда, бу отаг дашкы отаг ады билен, Иң мукадес отаг болса, ички отаг ады билен белли болупдыр.

Мср 26:30-34; 1Пат 6:14-18

Серет: Иң мукадес отаг; Мукадес чадыр; Мукадес өй; Ыбадатхана.

Мукаддес өй – бу ат Мукаддес чадыра ве онуң хаядына, сонрак болса ыбадатхана дегишлидир. Ол ерде руханылар Худайың хузурында өз хызматларыны ерине етирипдирлер. Мср 25:8; 36:1; Лев 19:30; 1Йя 22:19; Зеб 23:3.

Мукаддес Рух – Худайың Рухы болуп, Ол дүнийәде гудрат аркалы херекет эдйәр. Көне Әхтде Худайың Рухы адамлара инип, олар пыгамберлик эдипдирлер. Тәзе Әхтде Иса ынанияларың хеммеси Мукаддес Рухы кабул эдйәрлер.

Әйп 33:4; 1Шам 19:20; Рим 8:15.

Серет: Рух.

Мукаддес чадыр – Мукаддес чадыр Әхт сыпасыны ве ыбадат үчин бейлеки энжамлары ерлешдирмек үчин гурлан чадырдыр. Тутуш гурлуша Мукаддес чадыр дийлипдир (1793-нжи ве 1799-нжы сахыпадакы суратлара серет). Мукаддес чадырың ичинде ики отаг болупдыр: мукаддес отаг ве ин мукаддес отаг. Чадыр гечинин йүнүнден эдиленди ве онуң диварының ич тарапы овадан тутулар билен өртүленди. Онуң төвереге хаят билен гуршалып, дашына хаят айланыпдыр. Мукаддес чадыр билен онуң ховлусына Худайың мукаддес өйи дийлипдир. Ысрайыллар чарва адамлар болупдырлар, шонуң үчин олар гөченлеринде, чадыры сөкүп алып, өз янлары билен әкидипдирлер. Мукаддес чадыр Реббе йүз тутуляң чадыр хөкмүнде хем белли болупдыр. Ховлуда Худая садакалар ве гурбанлыклар хөдүр этмек үчин гурбанлык сыпасы, шейле хем руханылар ювнар ялы сувдан долы бүрүнчеген дурупдыр. Өңки дөвүрдәки гөчме мукаддес чадыр Сүлейманың дөврүнде

дашдан ве агачдан салнан ыбадатхана билен чалшырылыпдыр.

Мср 26:1-35

Серет: Иң мукаддес отаг; Мукаддес чадыр; Мукаддес өй; Реббе йүз тутуляң чадыр; Ыбадатхана. 1793-нжи сахыпадакы сурата серет.

Мукаддес чөрек –

Серет: Хөдүр чөреги.

Мурдар – гадымы Ысрайылда эгер адам дини тайдан тәмиз болмаса, ол мурдар хасапаныпдыр. Левилер ве Чөлде китапларында нәхили адамың мурдар хасапанындыгы беян эдилендир. Ысрайыллар Мукаддес өйде борчларыны ерине етирмәге башланларында, Худай олар бу ери мурдар этмезлиги буюрды. Иса адамы хакыкатдан нәмәниң мурдар эдйәндигини, ягны йүрекден чыкяң эрбет пикирлерин ве херекетлерин мурдар эдйәндигини өвредйәр.

Лев 15:31; Әзк 5:11; Мат 15:11.

Серет: Тәмиз.

Муса пыгамбер – Ысрайыллар Мүсүрде гулчулықда боланларында, Муса пыгамбер олар баш болмак үчин Худай тарапындан чагырылан адам. Ол Мүсүр патышасындан ысрайылларың гидип, чөлде Реббе ыбадат этмеклери үчин ругсат бермегини сораяр. Йөне фараон мунуң билен Реб дине Мүсүр топрагына биртопар бетбагтчылыклар индеренден соң ылалашяр. Муса халка энчеме йыллап чөлде әлбашчылык эдйәр, эмма сөз берлен Кенган юрдуну дине узакдан гөрүп билйәр. Мукаддес Китабың илкинжи бәш китабы Төврат хөкмүнде белли болуп, эсасан, Муса тарапындан языландыр.

Мут лабен – бу сөзүң манысы барада алымлар жеделлешйәрлер. Онуң «Лабениң өлүми» дин маныны

аңладан болмагы мүмкин ве ол мезмурың нәме үчин языландыгының себәбини гөркезйәр. Белки, ол мезмурың нәдип айдым эдип айдыландыгыны я-да нәхили саз гуралында чалнандыгыны гөркезендир.

Зеб 9:1.

Мүр – мүр өсүмлиги гүр тикенли ве шахалы гырымсы агачдыр. Якымлы ыслы түтөтги онуң шахаларындан алыняр ве ол гуранда гатаяр. Ол өрән гымматбаха түтөтги болуп, атыр ясамак үчин яг билен гарыляр ве жесе-ди жайламага тайярламак үчин улан-ыляр. Мүрүң тагамы ажы болупдыр. Бу агырыны еңилешдирийәр дийип хем ынаныпдырлар. Бу хәсиетлериң, белки, эсгерлериң оны шераба гарып, Иса берендиклери билен баглы болмагы хем ахмал (Мар 15:23).

Зеб 44:9; Сүл 7:17; Наг 5:5.

Мүрзе – мүрзәниң эсасы кәри ресминаларың гөчүрмесини тайярламакдыр. Шейле хем олар хатлары, каррлары ве бейлеки ресминалары языпдырлар, олар пайхаслы ве дүшүнжели хасапланыпдыр. Мүрзелер язып билйәндиклери үчин, кәте малие язгыларыны хем саклапдырлар. Мүрзелер көпленч патыша билен якындан ишләнсоңлар, оларың кәбири ресминаларың гөчүрмесини ерине етирмеклиги ве ёлбашчы болмак-лыгы газаныпдыр. Исаның дөврүнде олар Төврат мугаллымлары хөкмүнде белли бир топары аңладыпдырлар. 2Пат 12:10; 25:9; Эст 8:9; Эзр 7:6,10,11,21; Ерм 8:8.

Мәликсадык – Иерусалимиң гадымы патышасы ве руханысы. Онуң ады «догрулык патышасы» диймеги аңладяр. Көне Әхтде Мәликсадык Ыбрайым пыгамбере душяр ве оңа пата

берйәр (Гчк 14:17-20). 109-нжы мезмурда Мәликсадык «мүдимилик руханы» дийлип атландырыляр ве Еврейлере хат китабының 5-нжи бабының 6-нжы аядында Иса «Мәликсадык дережесиндәки» руханы хөкмүнде танышдырыляр. Иса Худайың сагында отурян мүдимилик Баш Руханыдыр ве Ол месихилер үчин төвөлла эдйәр.

Н

Надан – Сүлейманың пәхимлери китабында надан адам барада көп гүррүң эдилйәр. Надан самсык дәлде, эйсем Худайың халаян ёкары ахлак дурмушында яшамага пайхасы кемлик эдйән адамдыр.

Кан 32:6; Сүл 1:22; 7:7; 9:6.

Назыр – назыр мукаддеслик дережесини алан хем-де сач-сакгалыны сырман, сачыны өсдүрип, шерап хем гүйчли ичгилери ичмекден сакланып, өзүни Реббе багыш этмеги вада берен адам болупдыр. Бир гудрат аркалы өзүниң я-да Шимшон ялы эжесиниң вадасы аркалы адам назыр болупдыр. Соңы билен шейле адам өзүни Худая багыш этмек вадасы аркалы айратын дережә эе болупдыр. 13:5,7; 16:17 Амо 2:11.

Нард – нард өсүмлигиң сүммүли ве онуң көкүнден алынян ыслы ягы болупдыр. Нарддан ясалан хошбой ыслы яг өрән гыммат болупдыр, онуң бахасы бир йылың иш хақына барабар болупдыр.

Наг 1:11; Мар 14:3.

Неген чөли – Ысрайылың гүнор-та бөлегиндәки чөл.

Гчк 12:9; 13:1,3; 20:1.

Нефиллер – Нефиллер өрән узын ве гүйчли адамлар болупдырлар, олар Гелип чыкыш китабының 6-нжы

бабында ылахы барлыкларың ве ынсан гызларының несиллери хөкмүнде ятланып гечийэр. Соңрак, ысрайыллар Кенган юрдуны гөзден гечирмәге гиденлеринде, нефиллери (ягны нефиллерден гелип чыкан анаклары) гөрүпдирлер.

Гчк 6:4; Чөл 13:33.

Серет: Анаклар.

Новбахар огул – гадымы гүнорта жемгыетинде илкинжи доглан огул үйтгешик хасапланыпдыр. Ол огул какасы арадан чыккандан соң, машгаланың башы болупдыр, какасының патасыны алыпдыр, мирасдан ики эссе пай алыпдыр. Мүсүрде Песах вакасы болуп геченден соң, хер бир новбахар огул Худая дегишли болупдыр ве машгаласы оңа дерек садака берип, оны ызына сатын алып билипдир.

Гчк 49:3; 27; Мср 13:2; Кан 21:17.

Серет: Ызына сатын алмак.

Нух пыгамбер – Нух пыгамбер өз машгаласыны, шейле хем халал ве харам хайванлары халас этмек үчин Худай тарапындан гәми гурмаклыга чагырылан адам болупдыр. Ол Худайың назарында догры сайылыпдыр. Силиң сувлары чекиленден соңра, Худай онуң билен эхт эдишип, мундан бейләк хич вагт ер йүзүни сил билен вейран этмежекдигине сөз берйэр.

Гчк 5:29; 6:8; Иша 54:9; Лук 17:27; 1Пет 3:20; 2Пет 2:5; Евр 11:7.

О

Омын – көпленч дога-дилеглер эдиленде, оны жемлемек үчин уланылар. «Омын» сөзи «Гой, шейле болсун!» диймеги аңладяр. Бу еврейче «Бу хөкман» диен сөзе эсасланяр.

Чөл 5:22 Кан 27:15-26; Рим 1:25.

Ондан бири – гадымы Ысрайылда хасылың ондан бири Реббе берлипдир. Муны аммарлара йыгнап, руханыларың ве левилериң иймити үчин харчлапдырлар. Исаның дөврүнде адамың өндүрөн өнүмиден я-да гирдежисинден ондан бири ыбадатхана руханыларына берлипдир. Чөл 18:21; Кан 14:22.

Ө

Өй бутлары – өй бутларына бутпа-разлар, кә халатда ысрайыллар тарапындан сежде эдилипдир. Олар өйлерде сакланып, кераматлы сайылыпдыр.

Гчк 31:19; 2Пат 23:24.

Өлүлөр дүнийәси – гадымы Ысрайылың халкы Өлүлөр дүнийәси ериң ашагында дийип дүшүнипдир, эмма ол довах дэлдир. Хер кес өленден соң, ол ере инипдир. Ол ер үмсүм, гаранкы ер болупдыр. Гожалык яшына етип өлениңден соң, ата-бабаларына говушмак онатды, йөне яш өлмек говы дэлди. Якуп өз оглы Юсуп үчин яс тутса-да, өлүлөр дүнийәсине инмек исле меди. Бу ере Хеләкчилик ери хем дийлипдир.

Гчк 37:25; 42:38; 44:29,31.

П

Парз –

Серет: Канун.

Парс империясы – Бабыл империясындан соң эмеле гелен гүйчли ве хас улы империя болупдыр. Парс империясы Грециядан Мүсүре ченли ве Орта Азия ченли ерлери, шол санда Ысрайылы хем басып алыпдыр. Кәте бу империя «Мадай-Парс империясы» дийип атландырылыпдыр, себәби онуң дүзүмине гирен мадай

миллети империяны доландырмакда важып орны эеләпдир. Парс канунлары «Парсларың ве мадайларың канунлары» дийип атландырылыпдыр. Эст 1:19; Дан 6:8,12,15.

Серет: Мадай.

Пата –

Серет: Ялкамак.

Патрос – Мүсүриң гүнорта бөлеги. Иша 11:11; Ерм 44:1, 15; Эзк 29:14; 30:14.

Перизлер – Ысрайыл халкы Кенган юрдуны элемезден өң, ол ерде яшан халкларың бири.

Гчк 13:7; Ешу 3:10.

Периште – перишделер адамлар үчин Худайың хабарчылары ве векиллериديرлер. Олар Худайың хузурында яшап, хемише Оны алкышляларлар. Керуплар ве Серафлар перишделериң бир гөрнүшидирилер. Мукаддес Китапда ики саны мөхүм перишдөниң: Михайыл билен Жебрайылың ады агзалып гечилйәр.

Гчк 3:24; 16:7-11; Иша 6:2.

Серет: Жебрайыл; Михайыл.

Перман –

Серет: Канун.

Песах байрамы – еврейлерин сенамасы боюнча биринжи айың, ягны Абып (бейлеки ады Нисан) айының он дөрдүнжи гүни агшам белленилипдир. Бу бахар паслының ыз янында болупдыр. Шол агшам ысрайыл халкы Худайың өзлерини Мүсүр гулчулыгындан нәхили халас эдендигини ве Мүсүрден гайтмазының өң янында агшам гурбанлык жанлысының ганы аркалы өз новбахар огулларының нәхили азат боландыгыны ятлапдырлар. Адамлар гузы я-да гечи союп, хеммеси билеликде Песах нахарыны ийипдирлер, оны ажы гөк отлар ве петир билен ийипдирлер.

Мср 12:1-13,21-51; Лев 23:5; Чөл 9:1-14, Кан 6:1-7.

Петир байрамы – еврейлерин сенамасы боюнча биринжи айың, ягны Абып (бейлеки ады Нисан) айының он бәшинден йигрими бири аралыгында белленилипдир. Бу байрам Песах байрамының ыз яны башлапдыр. Көне Әхтиң кәбир парчаларында бу ики байрам бир байрам ялы гөркезиллипдир. Шол хепдөниң довамында ысрайыл халкы өзлерини Мүсүр гулчулыгындан Худайың нәхили алып чыкандыгыны ятлапдырлар. Адамлар өйлеринден әхли хамырмаялары чыкарып зыңыпдырлар, хамырмаялы чөрөк иймәндирлер. Олар байрамың биринжи ве единжи гүнлери мукаддес йыгнанышык эдип, Худая гурбанлыклар хөдүрләпдирлер.

Мср 12:14-20; 13:3-10; 23:15; 34:18; Лев 23:6-8; Чөл 28:17-25; Кан 16:3-4,8.

Пилат – Исаның өвреден ве вагыз эден гүнлеринде Понтий Пилат Яхуданың үстүнден хөкүм сүрен Рим императорыдыр.

Мат 27; Рес 3:13.

Пилиштлилер – б. э. өң XIII асырын ахырларында Ысрайылың гүнортагүнбатырындакы кенаряка золагыны эелән халк. Пилиштлилер бәш саны шәхери: Газаны, Ашкелоны, Ашдоды, Гаты ве Экроны эсасландырыпдырлар. Б. э. өң XII асырда олар ер чәклерини гүндогар тарапа гиңелдип башляларлар. Бу ягдай Кенган тарапдан өз чәклерини гүнбатара гиңелдйән ысрайыл халкы билен пилиштлилерин арасында душманчылык дөредипдир. Шейлеликде, хезрети Давут патыша тарапындан долы дерби-дагың эдилйәнчәлер, пилиштлилер Ысрайылың эсасы душманы болупдырлар.

2Шам 8:1; 1Йя 18:1.

Пурым байрамы – бу байрам еврей халкынын дурмушына Парс империясы дөврүндө гошулупдыр. Бу еврейлерин сененамасы боюнча он икинжи айың, ягны Адар айының он дөрдүне ве он бәшине, ирки бахарда белленилипдир. Бу ики гүнүң довамында ысрайыл халкы Эстерин дөврүндө өзлериниң долы ёк эдилмекден Худайың нәхили халас эдендигини ятлапдыр. Олар шатланыпдырлар, ийип-ичипдирлер ве бири-бирилерине совгат берипдирлер. Эст 9:20-32.

Пыгамбер – Худайың хабарыны халка етирмек үчин Худай тарапындан чагырылан адам. Ыляс ялы ирки пыгамберлер (Гөргүрлер) Худая сыгынян топар болуп, кәте оларда үйтгешик тежрибе болупдыр ве тәсин гудратлар гөркезипдирлер. Шамувел пыгамбер өзүни көплөнч сердар хөкмүндө алып барыпдыр. Соңрак Ермея ялы пыгамберлере Худайдан аянлык инипдир ве олар бу аянлыклары халка етирипдирлер.

1Шам 3:20; 9:9; 10:5-11; 1Пат 17 – 18; Ерм 1:5.

Пыгамберлик этмек – Худайың халка ниетлән хабарыны оңа етирмек. Бу хабарлар көплөнч аянлыкларың ве дүйшлерин үсти билен берлипдир. Гадымыетдәки пыгамберлерин дөврүндө бу сөз пыгамберин аша жошгунлык ягдайыны беян этмекде хем уланылыпдыр.

1Шам 10:5-13; Ерм 2:8.

Серет: Аянлык; Пыгамбер.

Р

Рабби – еврейлер акыллы ве важып адамлара йүзлененлеринде, «Рабби» сөзүни уланыпдырлар, бу мугаллым

диймеги аңладяр. Бу сылаг-хорматы аңладян сөздүр. «Раббуни» диен сөз хем шу маныны аңладяр.

Ёха 1:38; 3:2; 20:16.

Рапалар – Ысрайыл халкы басып алмаздан өң, Кенганда яшан халкларың бири. Анаклар ялы олар хем өрән узын ве даяв адамлар болупдырлар. Кан 2:11, 20; Ешу 12:4.

Серет: Анаклар; Кенган.

Рахап –

Серет: Аждарха.

Реб – гадымы вагтларда Худайың адыны айтмакдан сакланмак үчин яхудылар Оңа «Адонай» дийип салгыланыпдырлар, бу эе я-да хожайын диймеги аңладыпдыр. Көне Эхтиң түркменче тержимесинде Худайың ады Реб сөзи билен тержиме эдилди, себәби бу хем ага я-да эе диймеги аңладяр. Б. э. өң III асырда Көне Эхт грек дилине тержиме эдиллипдир ве «куриос» диен грек сөзи Худайың ады үчин уланылыпдыр. Соңра Тәзе Эхт язылан вагтында шол бир «куриос» сөзи Иса Месих үчин уланылыпдыр ве көплөнч Реб дийлип тержиме эдиллипдир.

Реббе йүз тутулян чадыр – шейле хем бу ере Мукаддес чадыр хем дийлипдир, бу ерде руханылар өз борчларыны ерине етирипдирлер. Муңа Реббе йүз тутулян чадыр дийилмегиниң себәби Худай руханылара ве адамлара чадырың гирелгесинде гепләпдир (Мср 29:42-43). Шейле хем Муса Худай билен бу ерде душышыпдыр (Мср 33:7-11).

Мср 29:42-43; 33:7-11.

Реббе хөдүр эдилен чөрек –

Серет: Хөдүр чөрек.

Ребниц гүни – адатча шол гүн кесеки миллетлер үчин жеза гүни, Ху-

дайың сайлан халкы үчин болса акланма я-да хасаплашык гүни дийлип пикир эдилипдир. Муңа гарамаздан, пыгамберлер шол гүн ысрайылларың хем гүнэлери үчин жезаландырылжакдыгыны олар дуйдурупдырлар. Тәзе Әхтде Реббиз гүни казылык этмәге ве Өз халкыны халас этмәге Исаның гелжек гүнүдир.

Ерм 46:10; Амо 5:17-27; 1Сал 5:1-9.

Реббиз өйи – бу сөз Ыбадатхананы аңлатмак үчин уланылыпдыр.

1Пат 3:1; Мик 4:1.

Серет: Ыбадатхана.

Реббиз сачагы – бу гурбанлык сыпасы үчин башга сөз болуп, диңе Малакы китабында уланылар. Тәзе Әхтде бу сачак йыгнак агзаларының бир ере үйшүп, нахар ийип, Исаның өлүмини ве тәзеден дирелмегини ятламакларыны аңладырдыр.

1Кор 11:17-33.

Ресулар – Иса Өзүниң якын ёлдашларындан, таныш шәгиртлеринден он ики саны ресулы сайлар. Ол адамлар Онуң билен биледилер ве Иса олар ахли зады өвредипдир; олар Исаның өленени ве тәзеден диреленини өз гөзлери билен гөрүпдирлер. Иса олары гөрөн затларыны гүррүң бермеклери үчин ве Худайың Шалыгы барада вагыз этмеклери үчин адамларың арасына иберйәр. Олар Иса ынанын адамларың ёлбашчысы болярлар.

Мар 3:14; Лук 22:14; Рес 1:2; 1Кор 15:7.

Римлилер – Рим империясының илаты. Римлилер Исаның яшан дөврүнде Демиргазык Африканың кәбир бөлеклеринде ве Орта Гүндогарда, хәзирки тутуш Түркийәниң ве Европаның көп бөлеклеринде хөкүм сүрдүлер.

Рес 28:17.

Рух – еврейче «рух» диен сөз шемал диймеги, шейле-де адамзадың рухуны ве Худайың Рухуны аңладырдыр. Тәзе Әхтде шейтан тарапындан ынсаның калбына орнашан эрбет рух барада хем гүррүң эдилйәр. Иса адамлардан бу эрбет рухлары ковуп чыкарды.

Серет: Мукаддес Рух.

Гчк 1:2; Мср 15:8; 1Шам 10:6,10; Ёвл 3:2; Мат 12:45; Мар 9:25; Лук 11:26; 13:11; Рес 16:16.

Руханы – ол дини дессурлары ве хызматлары ерине етирмәге айратын укыплы адам болупдыр. Ысрайыл халкының арасында Муса пыгамбер аркалы берлен кануна гөрә, Мусаның агасы Харун пыгамберинң несли руханы болупдыр, олар Мукаддес өйде, соңрак болса Иерусалимдәки ыбадатханада хызмат этмәге сайланырдырлар. Олар сежде этмәге, садакалар бермәге, дини дессурлары ве байрамлары беллемәге ёлбашчылык эдипдирлер. Руханыларың ишлери левилер тарапындан пайланырдыр. Мукаддес отага, соңрак ыбадатхана гирмәге дине руханылара ругсат эдилипдир.

Гчк 41:45; Мср 19:6; 30:30.

Серет: Баш руханы; Левилер; Мукаддес өй.

С

Сабат гүни – бу еврейлерде хепдәниң единжи гүни болуп, дынч алмак үчин айратын гүн хасапланырдыр, бу анна гүни Гүн яшандан башлап, шенбе гүни Гүн яшанда тамамланырдыр. Ол гүн мукаддес гүн сайылып, хич бир иш эдилмәндир. Исаның дөврүнде яхудыларың Сабат гүнүне дегишли көп дүзгүндер болупдыр.

Гчк 2:3; Мср 16:23; Лев 16:31.

Садака – Өзүңүз буйрушы ялы, Реббе садака хөкмүндө ысрайыллар руханылары галла, миве, яг, шерап, чөрек, мал-гаралар, пул, шай-сеп, эгин-эшик, алтын-күмүш гетирипдирлер. Эгер халк догры яшамаса, оларың садакасыны Реббиң кабул этмежекдигини пыгамберлер олар дуйдурыпдырлар (Иша 1:10-17).

Серет: Галла садакасы; Гурбанлыклар; Ичги садакасы; Мейлетин садака.

Саддукейлер – Саддукейлер яхудыларың арасында ёкары дережели, бай адамлар болупдырлар ве еврей межлисинде отурупдырлар. Олар халкың Худай тарапындан Муса берлен кануна эрмелидигине ынаныпдырлар, йөне соңрак бу канунлар гошулан дүзгүнлере ве адатлар ынанмандырлар. Олар адамың өленден соң дирелйэндигине ынанмандырлар. Шонун үчин хем олар фарисейлер билен көплөнч шу меселелер барада давалашыпдырлар. Мат 16:1; Мар 12:18; Пес 4:1.

Серет: Фарисейлер; Межлис.

Саламатлык гурбанлыгы – бу гурбанлык хайсам болса бир говы зат үчин Худая миннетдарлык билдирмек үчин берлипдир, шейле хем Худая айдылан садака я-да мейлетин садака хөкмүндө берлипдир. Мал өлдүриленден соң, онун бир бөлеги гурбанлык сыпасының үстүндө жылыпдыр, бейлеки бөлеги гурбанлык берйөн адамың машгаласы ве руханы тарапындан ийлипдир. Лев 3:1-17; 1Пат 9:25.

Салгытчы – Исаның дөврүндө салгытчылар яхудылары басып алан ве зорлук билен оларың үстүндө хөкүм

сүрйөн Рим империясы үчин ишлөпдирлер. Шонун үчин яхудылар салгытчылары йигренипдирлер. Мунун үстесине-де салгытчылар көплөнч өзлерине алмак үчин, адамлардан алмалысындан көп пул талап эдипдирлер. Мат 9:10; 10:2-4; 21:31; Лук 18:8.

Салим – Иерусалимиң гысга ады. Гчк 14:18; Зеб 75:3.

Самария –

1. Б. э. өң IX асырда Омры патыша демиргазык ысрайыл тирелериниң пайтагт шәхери хөкмүндө Самарияны беркарар эдипдир.

2. Исаның дөврүндө хем шәхерин ерлешен ери болан рим этрабының ады болупдыр.

1Пат 13:32; 16:24; 2Пат 17:24.

Серет: Ысрайыл.

Карта серет.

Сара – Сара Ыбрайым пыгамбериң аялы болупдыр. Онуң ады асылында Сарай болупдыр, эмма Худай оңа Сара адыны берипдир. Ол өнелгесизди, эмма ахырсоңунда, гаррылык яшында Худайың гудраты билен бир огул догруппдыр.

Гчк 17:15.

Сежде эдилйән ериң азгын аяллары я эркеклери – аяллар (кәте эркеклер) Кенган худайларына сежде эдилйән ерлерде пул төлөн адам билен жыңс гатнашыгыны эдипдирлер. Олар бейле этмеклик топрагың бол хасыл гетирмегиниң кепили дийип пикир эдипдирлер. Кенгана яшамага гелен ысрайыллар хем олардан гөрелде алып, өзлериниң сеждегәхлеринде бу иши эдипдирлер. 1Пат 14:24; 15:12; 22:46; 2Пат 23:7; Хош 4:14.

Сежде этмек – гадымы дөврүдө ысрайыллар Реббе сежде этмек үчин

өзлөрүн тэмизлэпдирлер, дога-дилег эдипдирлер, мезмурлары айдым эдип айдыпдырлар, рухана садака гетирипдирлер. Буларың кэбири өзбашдак, я-да машгала билен, я болмаса улы топар болуп ерине етирилипдир. Кэбирилери муны өйде, башга бирилери болса сежде эдилйэн ерде бержай эдипдирлер. Ысрайыллар Реббе ислендик ерде сежде эдипдирлер, руханының ёлбашчылыгында Худайың халкы хөкмүндө ысрайыллардан хеммесиниң билеликте сежде этмеклери талап эдиленде олар үчин йөрите гүнлер ве байрамлар белленилипдир. Ысрайылың тутуш тарыхы боюнча оларың сежде этмеклерине башга миллетлер терс тэсир эдипдирлер, меселем, олар бут ясамак билен Худайың гахарыны гетирипдирлер. Гчк 22:5; Мср 3:12; Зеб 5:8; Иша 44:15

Серет: Хызмат этмек.

Сеждегэх – Кенган динине уйянларың сежде эдйэн ери я-да кераматлы ери: Ашера бутлары дикилипдир ве олара гурбанлыклар берлипдир, шейле хем топрагың хер йыл бол хасыл бермеги үчин лолучылык эдиллипдир. Олар адатча бейик депелерде, шейле хем улы агачларың ашагында, байырларда, башга ерлерде лолучылык эдипдирлер. Бу ишлер хемише Реб тарапындан пыгамберлер аркалы паш эдиллипдир.

Серет: Ашера.

Лев 26:30; 1Пат 3:2-4; 2Пат 23:1-28; Ерм 7:31.

Села – Зебурда уланылян сөз. Манысы белли дәл, белки, сазың довамындакы сэгинме болмагы ахмал. Зеб 3:1.

Серафлар – ганатлы перишделер. Ишая пыгамбер Худайың тэжиниң

дашындан пырлянян серафлары гөрүпдир ве шейле дийип жар эдипдир: «Хөкмүрован Реб мукаддесдир, мукаддесдир, мукаддесдир» (Иша 6:3). Еврейче бу сөз «янянлар» диймеги аңладяр.

Серет: Керуп; Перишде.

Иша 6:2,6.

Сердар – Худай тарапындан сайланан ёлбашчылар. Сердарлар патыша болмаздан өң, өз душманлары билен урушмакда ысрайыл халкына ёлбашчылык эдипдирлер. Шейле хем олар Худайың ислегини халка етирипдирлер ве казы хөкмүндө дава-женжеллери чөзүпдирлер.

Чөл 25:5; Сер 2:16; Рут 1:1; 1Шам 7:6.

Сидон – бу шэхер хэзирки Ливаның кенарында ерлешипдир. Мукаддес Китабың дөврүндө ол сөвданың ве агач уссачылыгының меркези болупдыр, бу шэхер көп асырларың довамында дүрли халклар, ягны бабыллылар, греклер, римлилер тарапындан басылып алныпдыр.

Серет: Финикия.

Синагога – синагога яхудыларың, адатча, Сабат гүни йыгнанышян ери болупдыр, олар дога-дилег этмек үчин, окалян Төврадың аятларыны ве Худайың канунының дүшүндирилишини диңлемек үчин үйшүпдирлер. Тэзе Әхт дөврүндө синагогалар яхуды жемагатының бар еринде, тутуш Рим империясында болупдыр. Мат 4:23; Мар 1:39; Лук 4:16; Ёха 9:22; Рес 9:2.

1800-нжи сахыпадакы сурата серет.

Синай – бу дагың бейлеки ады Хорепдир. Муса йүзүне Он Табшырык язылан ясы дашлары алмак үчин бу дага чыкыпдыр.

Мср 19:18; 24:16; 31:18; Зеб 67:18.

Серет: Хореп.

Сион – Иерусалимде ыбадатхана гурлан депе.

2Шам 5:7; 2Пат 19:31; Зеб 9:11; Иша 35:10

Серет: Сион гызы.

Сион гызы – бу сөз гошгы стилинде уланылып, Иерусалимдин илатыны аңлатмак үчин уланылыпдыр.

Зеб 9:14-15; Иша 1:8; Агы 1:6; Мик 4:8.

Серет: Сион.

Содом – Содом Лут билен онун машгаласының яшан шәхериниң ады. Содом билен Гомораның халкы көп нежис ишлери эдипдирлер, шонуң үчин Худай бу шәхерлери якып вейран эдипдир.

Гчк 13:12; 18:16; Мат 10:15; Яхд 1:7.

Сөвеш арабасы – бир ата я-да бирден көп ата дакылан ики тигирли араба болуп, ол сөвеш үчин уланылыпдыр, көпленч онун үстүнде ики саны сөвешжи адам болупдыр, оларың элинде ок-яйы я-да найзасы болупдыр.

Мср 14:6; Ешу 17:16; 1Шам 13:5; 2Йя 1:14.

1796-нжы сахыпадакы сурата серет.

Стоик таглыматчылар – Зино философың ызына эерижилер. Зино адамлара өз дурмушына өзлериниң хөкүмдарлык этмегини өвредипдир ве яшайшы хич хили леззетиң я-да агырының тәсири етмезден кабул этмеги ныгтапдыр.

Рес 17:18.

Сува чүмдүрмек – Яхя яхудылары гүнөлерине тоба эдендиклериниң нышаны хөкүмүнде Иордан дерясында сува чүмдүрип чыкарыпдыр. Ирки месихилер тәзе иман эден адамлары ислендик сув бар болан ерде олары сува чүмдүрипдирлер, бу оларың

инди Месихиң шәгиртлеридигини гөркезмек үчин эдилепдир.

Мат 3:11; Рес 1:5; 8:12.

Сур – айлагда ерлешйән гадымы Финикияның бир шәхери болупдыр, ол хәзирки вагтда Ливаның бир бөлегидир. Сур бай шәхер болуп, ол тәжирчиликде ве маталары гөк реңке боямакда мешхур болупдыр.

Серет: Финикия.

Сурнай байрамы – Ол еврейлериң сененамасы боюнча Тишри айының бирине (муна Этаным айы хем дийипдирлер), ягны единжи айда белленилипдир. Бу гүйз паслының ирки дөврүнде болупдыр. Шол гүн ысрайыл халкы ишлемән дынч алыпдыр. Олар йыгнак үчин биле үйшүп, сурнайлар чалыпдырлар ве белленен гурбанлыклары хөдүрлөпдирлер.

Лев 16; 23:26-32; Чөл 29:7-11.

Сүлейман пыгамбер – Давут пыгамбериң оглы, ол Давут өленден соң патыша боляр. Ол Иерусалимде илкинжи ыбадатхананы гурупдыр, ысрайыл халкының гүйжүни ве шөхратыны газаныпдыр, шейле хем көп санлы салгытлар, эсгерлер, сөвеш арабаларыны, аяллар эдинипдир. Ол аяллар бабатда говшакдыгына гарамздан, тутуш ер йүзүнде иң акылы адам сайылыпдыр.

2Шам 5:14; 12:24; 1Пат 1:39; 4:29-34; 10:1; 11:1-6.

Серет: Давут пыгамбер.

Сүннет – сүннет Худай билен Ыбрайым пыгамбериң несиллериниң, ягны ысрайылларың арасындакы әhtiң нышаны болупдыр. Бу оларың инди Худайың халкы боландыкларының ве Худайың таглыматына табын болжакдыкларының нышаныны гөркезипдир. Сүннет кануна гөрә,

огланжыклар секиз гүнлүккө ерине етирилипдир. Ресулларың дөврүндө месихилериң арасында аслы яхуды дәллери сүннет этмек барада улы жедел болупдыр. Павлус мунун билен разылашмандыр. Ол бу барада Галатя язан хатында, шейле хем бейлеки көп хатларында языпдыр. Ол Иса Месих аркалы Худай Өзи үчин тэзе адамлары ярадангыны айдыр ве онун агзасы болмак үчин талап эдилйән екеже зат, ол хем Иса Месихе иман этмекдир диййэр. Сува чүмдүрилмек инди Худайың халкына дегишлидигиң нышаныдыр, Иса Месихе иман этмек аркалы Мукаддес Рухун гүйжи ве мерхементи билен Худая табын болмак ислегидир.

Гчк 17:10; Лев 12:3.

Сүннетсизлер – бу сөз Худайың Ыбрайым пыгамбер билен эден эхтине дегишли болмадык адамлары аңладыпдыр. Исаның дөврүндө бу сөз эсасан яхуды дәллере дегишли болупдыр.

Серет: Миллетлер.

Сүргүн – Мукаддес Китапта бу сөз яхуда халкының б. э. өң 586-нжы йылда (Ёхаякым патышасы үчин б. э. өң 597-нжы йыл) топарлайын Бабыла сүргүн эдилендиги суратландырылыпдыр. Яхудалар ол ерде парс империясы Бабыл империясыны басып алянча яшапдырлар, сонра Куреш патышасы яхудалара Иерусалим топрагына доланмага ругсат эдипдир. 2Пат 19.

Сыпа – гадымы Ысрайылда ики дүрли сыпа болупдыр, биринжиси дүрли гөрнүшли садакалары хөдүрлемек үчин ве хайванлары союп, якма гурбанлыгы хөкмүндө бермек үчин уланылыпдыр. Икинжиси болса

якымлы ыслы түтетги үчин уланылыпдыр.

1. Иң ирки гурбанлык сыпасы палчыкдан я-да дашдан, сонрак болса агачдан ве бүрүнчден ясалыпдыр (Мср 13:19-20 20:24,25;). Гурбанлык сыпасы ховлуда мукаддес чадырың дашында гойлупдыр (Мср 27:1-12). Ыбадатхана гурланда, уллакан гурбанлык сыпасыны ыбадатхананың ховлусында гоюпдырлар (2Йя 4:1).

2. Түтетги сыпасы агачдан ясалып, сап алтына өртүлипдир (Мср 30:1-10). Хер гүн ирден ве агшам руханылар Худая садака хөкмүндө якымлы ыслы түтетги түтедипдирлер. Оларың икиси хем Мукаддес чадырда ве Ыбадатханада Иң мукаддес отагы мукаддес отагдан бөлүп дуран тутынын өнүндө ерлешдирилипдир (Мср 26:33).

Серет: Мукаддес чадыр; Ыбадатхана.

1791-нжи, 1792-нжи ве 1798-нжи сахыпадакы суратлара серет.

Т

Табшырык –

Серет: Канун.

Тегелек ховуз – бүрүнчден ясалан улы ховуз. Ол ыбадатхананың ховлусында гойлуп, ичи сувдан долдурылыпдыр ве руханылар ондан эллерини ве аякларыны ювупдырлар. 1Пат 7:23-26; 2Йя 4:2-6,10.

Төврат –

1. Худай тарапындан Муса пыгамбере берлен Мукаддес Канун.

2. Бу Канундан ыбарат болан Көне Эхтиң илкинжи бэш китабы (Гчк – Кан). Бир гезек, Ёшыя патышаның шалык сүрен дөврүндө ыбадатханада Төврат тапылар. Бу болса өңки

патышаларың кәбирилериниң му-
нуң бардыгындан бихабардыкла-
рыны аңладяр.

Серет: Канун.

2Пат 22:8-10; Мат 5:18.

Төврат мугаллымы – Исаның дөв-
рүнде Төврат мугаллымлары канун-
дан оңат баш чыкарыпдырлар ве сина-
гогаларда окадыпдырлар. Олар еврей-
лериң баш межлисинде векилчилик
этмек билен гүйчли топар болупдыр-
лар. Бизиң Эзра китабындан гөршү-
миз ялы, оларың топары мүрзелерден
гелип чыкыпдыр, мүрзелер язгыла-
ры ве ресминамалары языпдырлар,
эмма асырларың гечмеги билен олар
хем еврей канунындан өкде баш чы-
карыпдырлар, себәби олар оны дүйр-
ленен кагыза гөчүрипдирлер ве оны
долы жикме-жик билипдирлер.

Мат 2:4; 7:29; Лук 6:7; Ёха 8:3.

Серет: Мүрзе.

Туты – овадан безелен туты ча-
дырда, соңрак болса Иерусалимдә-
ки ыбадатханада Иң мукаддес отагы
мукаддес отагдан бөлүпдир. Бу ту-
тудан гечмәге йылда бир гезек, Гү-
нәден сапланма гүни диңе баш руха-
на ругсат эдилипдир.

Мср 26:31-33; 2Йя 3:14.

Серет: Мукаддес чадыр.

Түтетги – түтетги дүрли гөрнүш-
ли өсүмликлерден ве агачлардан али-
ныпдыр ве олар кесилеңде, якымлы
ыс берипдир. Олар чалт гатапдыр ве
бөлөклере бөлүнипдир я-да овранып-
дыр. Түтетги якылыпдыр я-да яг би-
лен гарылып, дүрли максатлар үчин
уланылыпдыр. Көне Әхт дөврүнде
руханы түтетгини гурбанлык сы-
пасында мукаддес чадырда, соңрак
ыбадатханада түтедипдир. Ысрайыл
халкына муны галла билен гарып,

садака хөкмүнде гетирмек хем буй-
рулыпдыр.

Мср 30:1-8; 34-38; Лев 1:1; 16:12; Мат 2:11;
Лук 24:1.

Серет: Ладан; Мүр.

Түтетги сыпасы –

Серет: Сыпа.

Тәзе Ай байрамы – еврейлер тә-
зе Айың пейда болмагыны хер ай-
да улы байрам эдип белләпдирлер.
Олар бу гүни сурнай чалмак билен
ве якма гурбанлыгыны хөдүр этмек
билен белләпдирлер.

Чөл 29:6; Эзр 3:5; Зеб 81:3.

Тәзе Әхт – бу дөрт Хош Хабардан,
ресуллар тарапындан язылан дүр-
ли хатлардан ве Аянлык китабын-
дан ыбарат.

Тәмиз – Ысрайыллара тәмиз бол-
малыдыклары айдылыпдыр, себә-
би олар Худайың халкыды ве Ху-
дай мукаддесдир (Лев 11:44). Тәмиз
болмак үчин олар харам хасаплан-
ян затлардан дашда болмалыдылар
ве йыгы-йыгыдан ювнуп дурмалы-
дылар; шейле хем олары руханы та-
рапындан тәмизлемек герекиди (Лев
14:1-7). Бир адамың гүнәси билен ту-
туш халк тәмиз болман билйәрди
(Ешу 22:17). Өйлери ве затлары хем
тәмизлемек герекиди (Лев 14:33-53).
Мукаддес Китап хич кимиң өз йүре-
гини тәмиз саклап билмежекдигини
өвредйәр, шонун үчин хем адамлара
Худайың мерхемети ве багышлама-
гы герек (Сүл 20:9).

Серет: Кәкилик оты; Мурдар.

У

Урым ве Туммы – Урым ве Тум-
мым Худайың ислегини аян этмек
үчин уланылыпдыр. Олар баш руха-
нының гурсакчасында сакланыпдыр.

Мср 28:30; Лев 8:8; Кан 33:8.

Серет: Эфот; Гурсакча.

Ф

Фараон – бу ат Мүсүр патышасы үчүн берлен атдыр.

Гчк 12:10-20; Мср 1-14.

Фарисейлер – Исаның дөврүндө фарисейлер яхудыларың доландырыян межлисинде гүйчли топар болупдыр. Олар саддукейлер билен ишлешипдирлер, эмма олардан тапавуды, фарисейлер адамларың дирелжекдигине ынаныпдырлар. Фарисейлер Худайың Муса берен эхли канунларыны билипдирлер ве олар адамлара бу канунлары эдил язылышы ялы ерине етирмеги өвредипдирлер. Шейле хем олар өзлериниң Кануна гошан дөп-дессурларыны ве дүзгүнлерини халка өвредипдирлер.

Мат 15:1; Лук 11:39; Лук 20:27; Ёха 11:46.

Серет: Межлис; Саддукейлер.

1797-нжи сахыпадакы сурата серет.

Финикия – Ортаер деңзиниң кенарындакы мейдана греклер Финикия дийип ат берипдирлер. Хэзирки вагтда бу ер Ливаның бир бөлегидир. Сур ве Сидон онуң иң важып шэхерлери болупдыр, оларың халкы мешхур деңизчилер ве сөвдагэрлер болупдыр. Рес 11:19; 15:3; 21:2.

Х

Халасгэр – Көне Эхтде Худай Халасгэрдир, себэби Ол Өз халкыны душманларыңдан халас этди. Пыгамберлери аркалы геплемек билен, Худай Өзүни Халасгэр дийип атландырыя. Еврейче «Ешува» диен ат «Реб – Халасгэр» диймеги аңладяр. Ешува ве Иса диен ики адың еврейче язылышы «Ехошува» диен сөздөн гелип

чыкяр. Юсуба гөрнен перишде Исаның Өз халкыны гүнэлеринден халас этжекдигини хабар берйэр. Исаның доглан гижеси Жебрайыл перишде «Сизиң үчин Халасгэр догулды» дийип жар эдйэр.

Иша 43:3; Мат 1:21; Лук 2:11.

Хантагта – Реббе хөдүр эдилен чөреклери гоймак үчин йөрите ясалан тагта. Хантагта агачдан ясалып, сап алтына гапланыпдыр. Ол Мукадес чадырың ичинде, соңрак Иерусалимдэки ыбадатханада гойлупдыр. Мср 25:23-30, 26:35.

Серет: Хөдүр чөреги.

Хасыл байрамы – бу еврейлериң сененамасы боюнча единжи айда, ягны Тишри айында (муңа Этаным айы хем дийлипдир) эдил Гүнэден сапланма гүнүниң ыз яны белленипдир. Тишри айы гүйз паслында болупдыр. Бу Чатма байрамының бир бөлеги болуп, Көне Эхтде ики гезек габат гелйэр.

Мср 23:16; 34:22.

Серет: Чатма байрамы.

Хача чүйлемек – Рим империясында элхенч женаят эденлери хача чүйлөп, олара өлүм жезасыны бермеклик адат болупдыр. Ол ерде эсгерлер ол адамы хача чүйлөпдирлер я-да йүп билен хача баглапдырлар. Соңра хачы диклөпдирлер ве ол адам деми гутарып өлйәнчө, шол хачда дурупдыр. Хачда чүйленип өлдүрилмек улы масгарачылык хасапланыпдыр. Мат 27; Мар 15; Лук 23; Ёха 19.

Хелэкчилик ери –

Серет: Өлүлөр дүйэси.

Эйп 26:6; 28:22; 31:12; Зеб 87:12.

Хендэниң биринжи гүни – бу еврейлериң сененамасы боюнча екшенбе гүни.

Хермон дагы – Ысрайыл топрагын-да иң бейик даг болуп, юрдуң демир-газыгында ерлешипдир.

Хетлер – Ысрайыл халкы Кенган юрдуны эелемезден өң, ол ерде яшан халкларың бири. Б. э. өң 1200-нжи йылда оларың улы империясы болупдыр, хэзирки Түркийэниң бир бөлеги болупдыр.

Серет: Кенган.

Гчк 10:15.

Хивилер – Ысрайыл халкы эелемезден өң, Кенганда яшан халкларың бири. Олар юрдуң меркезинде яшапдырлар.

Гчк 10:17; Мср 3:17; 13:5.

Серет: Кенган.

Хигаён – бу саз гуралының бир гөрнүши.

Зеб 9:17.

Хирод – Тэзе Әхтде Хирод дийлип атландырылян дөрт адам бар:

1. Иса доглан вагты Яхуданың патышасы болан, Бейик Хирод дийлип атландырылян патыша. Иса бэбеккэ Оны өлдүрмэге сынанышан хем шолды (Мат 2:1-22; Лук 1:5).

2. Иса вагыз эден ве гудратлар гөркезен дөври Желиледе патыша болан Хирод Антип. Доганының аялы Хиродия өйленен ве Яхя чүмдүржиниң келлесини чапмагы буйран хем шолды. Яхудылар Исаны хача чүйлемезден өң, шу Хирод тарапындан тутуп гетирйэрлер. (Мар 6:14-29; Лук 23:6-12).

3. Патыша Хирод Агрип биринжи, ирки йыгнакда Исаның ызына эеренлери ызарлан адам. Ол Яхяның доганы Якубы өлдүрдйэр (Рес 12:1-23).

4. Патыша Хирод Агрип Икинжи, Павлус император тарапындан

хөкүм эдилмеги үчин Риме иберилимезден өң, оны өз ягдайы билен танышдыряр (Рес 25:13–26:2; 26:19, 27-32).

Хов эне – Хов әхли адамзадың энеси болупдыр, онуң ады еврейче «яшайыш» диймеги аңладыпдыр.

Гчк 3:20.

Хореп –

Серет: Синай.

Хорылар – Ысрайыл халкы эелемезден өң, Кенганда яшан халкларың бири.

Гчк 14:6; 36:20-30; Кан 2:21-22.

Серет: Кенган.

Хоссар – гадымы Ысрайылда хоссарың дүрли жогапкәрчилиги болупдыр. Онуң гарындашы өлдүриленде, гандардан хун алыпдыр. Машгалада мирас галар ялы, оңа сатылан эмлэги ызына сатын алмага ругсат эдиллипдир.

Чөл 35:12-27; Рут 4:1-8; Эйп 19:25;

Хош хабар – Тэзе Әхтде бу сөз Исаның өлүми ве Онуң өлүмден дирелмеги аркалы Худайың Шалыгының беркарар боландыгы, Оңа ынанияларың халас эдилендиги барадакы хабар. Мат 4:23; Мар 1:15; Рим 1:16; 1Кор 15:1-11; Гал 1:11.

Хошбой ыслы гамыш – атырлар ве яглар алмак үчин уланылан гамшың бир гөрнүши.

Мср 30:23; Наг 4:14; Иша 43:24; Ерм 6:20; Эзк 27:19.

Хошея пыгамбер –

Серет: Хош 1; Рим 9:25.

Хөдүр чөреги – чадырда, соңра ыбадатханада хантагтаның үстүнде гойлан он ики саны петир чөреги. Чөреклер хантагтада бир хепделәп галдырылыпдыр. Соңра тэзе он ики чөрек билен чалшырылыпдыр.

Хантагтадан айрылан бу чөрөклерине дине руханылара иймэге ругсат эдилепдир.

Лев 24:5-9; 1Шам 21:4

Серет: Мукаддес отаг.

Худай – гөги ве ери, ягны тутуш элем-жаханы ярадан Худайдыр. Худай башга-да энчеме атлар билен атландырылыпдыр, эмма оларын хем-меси шол бир Худайы аңладыпдыр: Реб, Бейик Худай, Хөкмүрован Реб, Мукаддес.

Серет: Реб.

Худайын Гузусы – Яхя чүмдүрижи Иса Месихи Худайын Гузусы дийип атландырыр. Яхудыларын урп-адатларына гөрө, Худай оларын гүнелерини багышламагы үчин, олар жанлы союп, Худая гурбанлык берипдирлер. Бу гурбанлык аркалы олар Худайын назарында пәк сайылыпдыр. Яхя, белки, бу гурбанлыгы гөз өңүндө тутуп, Исаны шейле атландырандыр. Белки-де, Оны Песах гузусы өйдүп пикир эдендир. Песах байрамында ысрайыллар жанлы союп, өзлеринин новбахар огулларынын шол жанлынын ганы аркалы өлүм перишдесинин элинден халас боландыкларыны ятлапдырлар. Аянлык китабынын 5-нжи бабында беян эдилен гөрнүшде Месих Гузы хөкмүндө суратландырылар.

Еха 1:29, 36; Лев 4:32; Мср 12:21-27.

Серет: Гүнә гурбанлыгы; Песах байрамы.

Худайын Оглы – Көне Әхтде «Худайын Оглы» патышалар үчин, ин мөхүм патыша болан Давут пыгамбер үчин уланылыпдыр. Реб Давудын оглунын хемешелик шалык сүржекдигини ве Худай билен ата-огул гатнашыгынын болжакдыгыны сөз

берйәр. Бу огул яхудылар тарапындан Месих дийлип атландырылыпдыр. Шейлеликте, Тәзе Әхтде бу атлар, ягны Худайын Оглы ве Месих, икиси хем дине Иса үчин уланылар. Буларын икиси хем Худайын Шалыгыны беркарар этмек үчин Худай тарапындан Сайланып-сечилен диймеги аңладяр, Худай билен Исанын дең-хукуклы гатнашыгы бар.

Серет: Месих.

Худайын Шалыгы – Матта тарапындан Худайын Шалыгына «Гөгүн Шалыгы» хем дийилйәр. Иса Месих бу дүнйә геленде, адамларын Худай билен тәзе арагатнашыкда яшамагына ёл ачмак аркалы Худайын Шалыгыны беркарар этди. Худайын Шалыгынын адамлары Иса ынанын ве табын болян адамларды. Иса Месих доланып геленде, Худайын Шалыгы долы тамам болар ве бу әхли адам-лара айдын аян болар.

Мат 19:24; Лук 13:29; Еха 3:3-5; Рим 14:17.

Хызмат этмек – Мукаддес Китапда бу сөз дине бир хожайынларына хызмат эдйән адамлары дөл-де, әйсем Худая хызмат эдйән Онун адамларыны хем аңладыпдыр. Иса ынанынлар Хош Хабары вагыз эдип ве бейлеки месихилере ягшылык эдип, оларын мэтәчликлерине көмек этмек билен Оңа хызмат эдйәрлер.

Чөл 16:8-9; Кан 6:13; Ешу 23:7,16; 24:24.

Серет: Сежде этмек.

Ч

Чатма байрамы – еврейлерин сенамасы боюнча единжи айын, ягны Тишри айынын (муңа Этаным айы хем дийлипдир) он бәши билен йигрими бири аралыгында, Гүнәден сапланма гүнүнүн ыз яны

белленилипдир. Бу хепдәнің довамында ысрайыл халкы Мүсүрден Кенгана барянча, чөлде азашып гезен дөврүни ятлапдыр. Халк Худая белленен гурбанлыклары хөдүрлөпдир ве чатмаларда яшапдыр. Бу байрамчылык иң соңкы галланың ве мивелериң йыгналяң дөври болупдыр, шонуң үчин бу дөвүрде хасыл тойы тутулыпдыр.

Мүс 23:16, 34:22, Лев 23:33-36, 39-43, Чөл 29:12-34, Кан 16:13-15, Зек 14:16-19.

Ш

Шейтан – Ол Худайың ве Она уйяң вепалы адамларың душманы болупдыр. Онун ады «гүнәлейжи» диймеги аңладыпдыр. Шейле хем оны иблис, жынларың хөкүмдары ве бу дүнйәнің хөкүмдары дийип атландырыпдырлар. Онун пис ишини Эйюп китабында гөрмөк боляр; Иса Өз сөзлери ве бейик гудратлары билен шейтан дан үстүндигини гөркезйәр.

Эйп 1; Мат 4:3; Мар 3:23; Лук 13:16; Аяң 2:20.

Шеминит – сазың ады болмагы әхтимал.

1Йя 15:21.

Шигаён – сазың ады болмагы әхтимал.

Зөб 7:1.

Шөхрат – Худайың шөхраты Мукаддес Китапта кәте ягты шөхле я-да от хөкмүнде, я болмаса булут хөкмүнде суратландырылар. Адамлар Онун шөхратыны чөлде сежде эдилйөн ерлерде, перишделер пейда боланда гөрүпдирлер. Дүнйәнің ахырында Иса доланып геленде, Худайың шөхратына бесленип гелер.

Гчк 45:13; Мср 16:7, 10; 1Шам 4:21; Иша 6:3; Хош 4:7; Хаб 2:14.

Ы

Ыбадатхана – Сүлейман патыша Иерусалимде илкинжи ыбадатхананы гурупдыр (1Пат 6-7; 2Йя 2-4). Бабыллылар бу ыбадатхананы вейран эдипдирлер ве онуң әхли гимматбахатларыны Бабыла әкидипдирлер. Кәбир яхудылар Бабыл сүргүнлигинден доланып баранларындан соң, бу ыбадатхана б. э. өң 520 – 515-нжи йылларда тәзеден гурлупдыр. Хирод патышаның хөкүмдарлык эден дөврүнде (б. э. өң 37-нжи йылындан б. э. 4-нжи йылына ченли) бу ыбадатхана улалдылып, хас-да оваданлашдырылыпдыр. Бициң әйямымызың 70-нжи йылында ыбадатхана римлилер тарапындан вейран эдилипдир ве хич хачан тәзеден дикелдилмәндир.

1Пат 5:5; 6:2 2Пат 25:8-17; Эзк 40-46; Нех 8.

Серет: Мукаддес өй.

1793-нжи сахыпадакы сурата серет.

Ыбрайым пыгамбер – Ысрайыл халкының илкинжи атасы. Ыбрайым пыгамбер дийип атландырылмаздан өң, онуң ады Ыбрам болупдыр. Ол чарва дурмушта яшапдыр, онуң аялы Сара, огуллары хезрети Ысхак ве хезрети Ысмайыл болупдыр. Хезрети Ысхагың оглы Якуп Ысрайылың он ики тиресиниң атасы болупдыр. Гчк 11:27–12:8; 15:1-21; 17:5.

Серет: Ысхак пыгамбер; Ысмайыл пыгамбер; Якуп.

Ызына сатын алмак – илкинжи доглан хайванлар, шейле хем, адамлар Реббе дегилши болупдыр. Улы мерхемет эдип, Реб еврейлере новбахар огулларыны ве илкинжи болан эшеклерини ызына сатын алмагаругсат эдипдир. Олар муны Худая

бермек үчин рухана садака я-да гурбанлык гетирмек аркалы ерине етирипдирлер. Реб новбахар огулларыны Мүсүрде өлүмден нәхили халас эдендигини хемише ятламаклары үчин ысрайыллара када-канунлар берипдир.

Мср 13:13-15; 34:19-20.

Ыляс пыгамбер –

Серет: пыгамбер.

Ынсан оглы – бу ат Зебурда ве Эзекиел (ягны Кифл) пыгамберинь китабында ынсаны аңладыпдыр. Эмма ол Даныел пыгамберинь китабының 7-нжи бабында Худай тарапындан шөхрат ве соңсуз патышалык берлен киши үчин уланылыпдыр. Бу киши Месих болмалы дийлип дүшүнилипдир. Иса Худайдан ыгтыярлык алан хөкмүнде бу ады Ози үчин уланыпдыр. Ол эжир чекип өлди ве дирелип гөге гөтерилди, эмма Ол ене ере казылык этмәге ве Өз халкыны халас этмәге гелер.

Зеб 8:5; 145:3; Мар 8:38; Ёха 3:13-14.

Ысмайыл пыгамбер – Ыбрайым пыгамберинь Хажар атлы гырнагындан доглан новбахар оглы.

Гчк 16:11,15,16; 17:18-26; 25:9-17; 28:9; 36:3

Серет: Гырнак аял.

Ысрайыл – Якуп Пениелде Худай билен тутлушанда, Худай онуң адыны Ысрайыл дийип үйтгедйэр. Көне Өхтде Якубың несиллери он ики тирәни эмеле гетирип, ысрайыл халкы дийлип атландырылар. Көне Өхтиң пыгамберлик ве гошгы язгыларында «Якубың» ады көппенч ысрайыл халкыны аңлатмак үчин уланылыпдыр. Сүлейман патышаның өлүминден соң, Демиргазыкдакы он тире Гүнортадакы яхуда хем бенямин тирелеринден айрылар ве Ысрайыл

адыны саклаяр. Ысрайыл патышалыгының Самарияда өз пайтагты болупдыр. Гүнортада ики тире Яхуда патышалыгыны эмеле гетирипдир. Шонуң үчин хем Көне Өхтиң кабир ерлеринде «Ысрайыл» сөзи дине Демиргазыкдакы он тирәни я-да Демиргазык патышалыгыны аңладыпдыр, көппенч болса Ыбрайым пыгамберинь агтыгы Якубың әхли несиллерини аңладыпдыр. Мукаддес Китап бу халкың Худайың сайлан ве сөөн халкы боландыгыны өвредйэр, оларың үсти билен Худай дүнйәниң әхли халкларыны ялкамагы карар этди. Ысрайыл Худай тарапындан горалды ве ялканды, Худай олар билен әхт баглашды ве олара үйтгешик вадалар берди. Шейле хем, Ысрайыл Худайың кануныны кабул этди ве Худай олара пыгамберлер аркалы гепледи. Гчк 32:28; 46:8; 49:28 Мср 1:1; 2Йя 10:16; 2Йя 11:1; Иша 9:7.

Серет: Якуп; Яхуда.

Ысрайылың он ики тиреси – Ысрайыл (өңки ады Якупды) огулларының әхли несиллери, оларың атлары Рубен, Шимгон, Леви, Яхуда, Зебулун, Ысакар, Дан, Гат, Ашер, Нафтали, Бенямин ве ики саны ярым тире, Эфрайым ве Манаша. Эфрайым ве Манаша Юсубың огуллары болуп, олар Юсубың какасы Ысрайыл тарапындан айратын сөйлүпдирлер. Гчк 35:23-26; 41:51-52; 48:5; 49:28; Мср 1:1-5; Ешу 17:1-18; 1Йя 2:1-2; 6:63.

Серет: Ысрайыл; Яхуда; Якуп; Юсуп.

Ысхак пыгамбер – Худайың берен вадасына гөрә, Ыбрайымың Сарадан болан оглы. Ысхак Худайың ялкан адамы болуп, Якуп билен Ысувың какасыдыр.

Гчк 17:19-21; 21:3-12; 22:1-9; 27:1-46; 35:29.

Серет: Ыбрайым пыгамбер; Якуп.

Э

Эл гоймак – Мукаддес Китапта адамлар башга бир адама пата бермек ве тэзе везипэ белленендигини ыглан этмек үчин онуң үстүне элини гоюпдырлар. Иса адамлара пата беренде, шейле хем шыпа беренде, элини оларың үстүне гоюпдыр. Эдил шунуң ялы, ресулар адамларың үстүне эллерини гоянларында, олар Мукаддес Рухы кабул эдипдирлер я-да шыпа алыпдырлар.

Гчк 48:14; Чөл 8:10; Мар 10:16; Лук 4:40; Рес 6:7; 13:3; 19:6.

Эллинжи гүн байрамы – Исаның дөврүндө ысрайылларың Галла байрамы грекче «Пентикост» дийлип атландырылыпдыр, бу Эллинжи гүн диймеги аңладыпдыр. Себэби Галла байрамы Песак байрамындан элли гүн соң белленилипдир.

Рес 2:1

Серет: Галла байрамы; Песак байрамы.

Эляша пыгамбер – Ыляс пыгамберден соң, онуң хызматыны довам этдирен пыгамбердир. Ол хем Ыляс пыгамбер ялы көп гудратлар гөркезипдир.

1Пат 19:16-21; 2Пат 2-13.

Эпикурчы философлар – эпикурчылар Эпикур атлы философың таглыматларына эерипдирлер. Ол адамларың дурмушда багтлы болмалыдыкларыны ве агыры билен горкыны айрып ташламалыдыкларыны өвредипдир.

Рес 17:18.

Эфиопия – Мукаддес Китапта Эфиопия дийлип тержиме эдилен ере

хэзирки Суданың бир бөлеги ве гүн-орта Мүсүр, шейле хем Эфиопияның демиргазык бөлеги гирйэр.

2Шам 18:21; Иша 11:11; 18:1; 20:3; Рес 8:25.

Эфот –

1. дини дабаралар гечирилийн вагты Баш руханының геййэн еңсиз үстки эшиги. Гурсакчада сакланян Урым ве Туммым эфодың өң тарапына багланыпдыр (Мср 28:6-14).

2. Зыгыр матадан эдилен эшиклерни руханылар ве хезрети Давут патыша гейипдир (1Шам 22:18; 2Шам 6:14).

3. Сежде эдилйэн бир зат (Сер 8:26-27; 17:5).

Серет: Гурсакча; Урым ве Туммым. 1792-нжи сахыпадакы суурта серет.

Ә

Әхт – Мукаддес Китапта Худай билен ынсанларың арасында баглашылан эсасы бәш әхт бар:

1. Нух билен баглашылан әхт (Гчк 6:18; 9:8-17).

2. Ыбрайым билен баглашылан әхт (Гчк 15; 17).

3. Канун бабатда ысрайыл халкы билен баглашылан әхт (Мср 19:5; 24; Кан 4:13).

4. Давут билен баглашылан әхт (2Шам 7:8-16).

5. Иса Месихиң үсти билен баглашылан тэзе әхт (Ерм 31:31-34; Лук 22:20; Евр 8:6-13).

Гчк 9:9-17; 15:18; Мср 6:3-6; 19:5-6; 2Шам 5:3; Зеб 88:4-5.

Әхт сандыгы – агачдан ясалып, алтына гапланан сандык болупдыр. Йүзүне Он табшырык язылан ики ясы даш бөлеги хем онуң ичинде сакланыпдыр. Сандыгың гапагының

үстүндө ганатларыны яйып отуран ики саны керубуң шекили болупдыр. Бу сандык мукаддес болупдыр ве Худайың хузуры онуң төверегини гуршапдыр, оңа эл дегирмек гадаган экен. Сандык чадырың Иң мукаддес отагында адамлардан гизлен сакланыпдыр, соңрак болса ыбадатхана гөчүрилипдир. Дине Гүнәден сапланма гүни баш руханы оңа якын барып биллипдир, ол яны билен түтетги алыпдыр, мунуң түссеси болса сандыгың гапагыны гөрүнмез ялы руханыдан гизлөпдир.

Мср 25:10-22; 26:33; Лев 16:13-15; Чөл 10:33-36; Ешу 3; 1Шам 5; 2Йя 5:2-10.

Серет: Баш руханы.

Ю

Юнус пыгамбер – Ниневе халкының пис ишлери үчин олары Худайың вейран этжекдиги барада дуйдурыш берен пыгамбер. Онуң дуйдурышы себәпли халк тоба этди ве Худай олары багышлады.

Юнус китабы.

Юсуп пыгамбер – Ысрайылың иң сөйгүли оглы, Эфрайым билен Манашаның какасы. Доганлары оны гул эдип сатдылар, эмма Худай оны халас этди ве Мүсүр патышасының «саг эли» этди. Ол ерде Юсуп доганларыны ве тутуш машгаласыны, шейле хем көп мүсүрлилери узак вагтлап болан гуракчылык дөврүндө ачлыкдан халас этмекде эсасы хызматы битирди. Гчк 30:24-25; 37:1–50:26.

Серет: Фараон.

Я

Ябуслар – Ысрайыл халкы эелемезден өң, Кенганда яшан халкларың бири. Олар хезрети Давут па-

тыша тарапындан эеленйәнчәлер, Иерусалимде ве онуң төверегинде яшапдырлар.

Гчк 10:15; Ешу 3:10; 2Шам 5:6; 1Пат 9:20.

Серет: Кенган.

Яг – адатча Көне Әхтде зейтун ягы. Зейтун ягы гадымы Ысрайылда бир-нөчө максатлар үчин уланылыпдыр. Ол чыраларың ягы үчин, яралары бежермек үчин ве деридәки ёкушян яралары бежермек үчин уланылыпдыр. Кәте ягы атыр билен гарып, якымлы ыс бермек үчин дерә ве сача чалыпдырлар. Гымматбаха яг кимдир бири патышалыга, руханылыга, пыгамберлиге сайлананда, онуң депесинден гуйлупдыр, шейле хем мукаддес затлары пәклемек үчин оларың үстүне серпилипдир. Шейлеликте, яг бүтөвүлигиң, саг-саламатлыгың, Худайың Рухуның гудратының ве тәмизленмегиң нышаны болупдыр.

Мср 25:6; 29:7; Лев 7:10; 14:26; 1Шам 10:1.

Яг гуймак – сайланан адамың я-да бир задың үстүне зейтун ягыны гуймак билен йөрите хызмат үчин айрыгойландыгыны аңлатмак. Кимдир бириниң депесине яг гуйлуп, ол патышалыга я-да руханылыга белленилипдир. Гурбанлык сыпасы, тутуш мукаддес чадыр мукаддес эдилмек үчин, оларың үстүне яг серпилипдир. Тәзе Әхтде месихилер шыпа алмак үчин дилег эдйән адамларының үстүне яг гуопдырлар. Иса «Месих» дийлип атландырылар, бу «яг гуйлан» диймеги аңладяр, ягны Худай тарапындан сайланып белленен диймекдир. Мср 40:9,15; Лев 4:3; 1Шам. 16:13.

Серет: Месх ягы; Месих. 1799-нжы сахыпадакы сурата серет.

Язык гурбанлыгы – эгер кимдир бири төгәнден гүнә эден болса я-да

харам затлары элэн болса, онда бу гурбанлык аркалы руханы олары гү-нәсинден саплапдыр.

Лев 5:2-19.

Якма гурбанлыгы – бу айратын гурбанлык болуп, мал сойландан соң, онуң әхли бөлеклери гурбанлык сы-пасында бүтинлей якыляр. От якы-ландан соңра, гурбанлык отда янып түссә өврүлипдир. Асмана етйән бу гурбанлыгың түссесиниң ысы Ху-дая ярапдыр.

Гчк 8:20; 22:2; Лев 1:2-17.

Якуп пыгамбер – хезрети Ысхагың оглы, Ыбрайым пыгамбериң агтыгы, ол Худай тарапындан вада берлен ял-каныша эе болупдыр. Якуп Пениел-де Худай билен гөреш тутанда, Ху-дай Якубың адыны Ысрайыл дийип үйтгетди. Якубың он ики оглы бо-лупдыр ве бу огуллар ысрайыл хал-кының он ики тиресиниң ата-бабасы болупдыр.

Гчк 25:19; 27:6; 32:22-30; 35:22-26.

Серет: Ыбрайым пыгамбер; Ыс-хак пыгамбер; Ысрайыл; Яхуда.

Ялкамак – Худайың ниети ве ис-леги адамзады ялкамаклык болуп, бу Онуң ықрар эден әхтиниң мерке-зинде ерлешйәр. Ыбрайым пыгамбе-риң үсти билен Худай ер йүзүндәки әхли адамлары ялкамаклыгы вада берди (Гчк 12:3). Бу вада Ыбрайым пыгамбериң несли болан Иса Ме-сихиң үсти билен амала ашды (Гал 3:14). Мукаддес Китап Худайың ди-ңе догры адамлары ялкаяндыгыны өвредйәр, себәби олар Худайы сөй-йәрлер ве Оңа табын болярлар. Тә-зе Әхтде ялканмак дүшүнжеси хас гиң, ягны муңа диңе бир байлык гир-мән, эйсем бу ве индики дурмушда рухы тайдан ялканмак хем гирйәр.

Иса эерйәнлер дирелиш гүнүнде Ху-дайың өзлерини ялкажакдыгыны билйәрлер (Мат 25:34). Онуң маны-сы «нәлетлемек» сөзи билен гапма-гаршыдыр.

Гчк 1:22,28; 12:3; Кан 28:1-12; Мат 25:34; Лук 14:14; Эфе 1:3.

Яхуда – Якубың он ики оглуның бириниң ады ве яхуда тиресиниң ата-бабасы. Яхуда тиреси бейик болуп-дыр, оңа мүлк пай дийлип берлен ер хем улы болупдыр ве «Яхуда» дийип атландырылыпдыр. Сүлейман паты-ша өленден соң, Демиргазык тирелер Гүнорта тирелеринден, ягны яхуда ве бенямин тиресинден айры чыканла-рында, бу ики тире Яхуда патыша-лыгыны эмеле гетирипдир. Гүнорта патышалыгының Давут пыгамбериң несиллери болан өз патышалары бо-лупдыр ве онуң пайтагты Иерусалим болупдыр.

Гчк 29:35; 35:22-23; 38:1-26; 49:8; Мср 31:2; Ешу 15:1-12; 1Шам 17:12.

Серет: Ысрайыл.

Яхудаларың дили –
2Пат 18:26.

Серет: Еврей.

Яхуды – аслы еврей болан адам. «Яхуды» ады «Яхуда» сөзүнден ге-лип чыкандыр. Б. э. өң 586-нжы йыл-да Яхуда патышалыгы бабыллылар тарапындан басылып алыңяр ве халк Бабыла сүргүн эдилйәр. Сүргүн дөв-рүнде ве ондан соң хем «яхуды» сөзи халкы ве ысрайыл тирелеринден бо-лан ислендик адамы аңлатмак үчин гиңден уланылыпдыр. Адамзады хал-лас этмек үчин ве Худайың Шалы-гыны беркарар этмек үчин Исаның Худай тарапындан иберилендигине ынанаң илкинжи адамлар яхудылар болупдыр.

Нех 1:2; Эст 3:4; 9:1-6.

Серет: Бабыл, Яхуда.

Яшуулар – Ысрайыл халкының бүтин тарыхының довамында, хатда Исаның дөврүндө яшуулар ёлбашчылык этмәге, өвретмәге ве адамларың үстүнден ыгтыярлыгы йөрөтмәге жогапкәр болупдырлар. Олар кәте өз борчларыны догры ве адатлы бержай этмәндирлер, шонун

үчин Худай олары пыгамберлериниң үсти билен язгарыпдыр. Йыгнакларда Исаның ызына әерйәнлериң арасында бу хызматы йыгнагың ёлбашчылары ерине етирипдирлер. Аянлык китабында яшуулар Иса Месихе иман этмек аркалы әхли халас боланлары аңладыпдыр.

Мср 3:18; 4:29; Лев 4:15; Кан 19:12; Рут 4:2,9; Иша 3:14; Аян 4:4.